

แหล่งโบราณคดีที่มีคูน้ำ-คันดินล้อมรอบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

นิติ แสงวัฒน์*

ผู้เขียนได้เคยทำงานด้านโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๒๑ – ๒๕๓๕ และได้เขียนงานวิชาการด้านโบราณคดีไว้หลายเรื่อง ปัจจุบันการทำงานด้านโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้พบข้อมูลใหม่ๆ เพิ่มขึ้นอีกมากมาย ทำให้ทราบถึงพัฒนาการของสังคม ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงมีแนวคิดที่จะเขียนบทความนี้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของสังคมและอายุของคูน้ำ-คันดินทรงกลม ที่ล้อมรอบแหล่งโบราณคดี

ก่อนที่จะเสนอข้อมูลสำคัญจากแหล่งโบราณคดีที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เราควรจะรู้จักสภาพภูมิศาสตร์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือเป็นรู้จักกันทั่วไปคือ “ภาคอีสาน” แต่นักวิชาการมักเรียกว่า “ที่ราบโคราช” ซึ่งมีลักษณะเป็นที่ราบสูง มีลักษณะเป็นแอ่งรูปก้นกระทะ และเนื้อที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบพื้นน้ำเก่า พื้นที่ในภาคอีสานแบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ แอ่งสกลนครทางตอนเหนือและแอ่งโคราชทางตอนใต้ โดยมีเทือกเขา ภูพานกั้นขวางอยู่ระหว่างแอ่งทั้งสอง (รณสิทธิ์ แสงสูว : ๒๕๒๑) กล่าวคือ แอ่งสกลนคร (Sakon Nakorn Basin) มีขนาดพื้นที่น้อยกว่าแอ่งโคราช มีลำน้ำสำคัญไหลผ่าน ได้แก่ แม่น้ำสงคราม น้ำพุง ซึ่งไหลลงแม่น้ำโขงทางทิศตะวันออก นอกจากลำน้ำต่างๆ แล้วภายในแอ่งสกลนคร ยังมีแหล่งน้ำธรรมชาติที่มีน้ำขังตลอดปี เช่น หนองหานในจังหวัดสกลนคร หนองญาติ ในจังหวัดนครพนม หนองหาน-กุมภวาปี ในจังหวัดอุดรธานี เป็นต้น ส่วนแอ่งโคราช (Khorat basin) มีเนื้อที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบกว้างขวาง คือบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ในเขตจังหวัดสุรินทร์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ศรีสะเกษ มุกดาหาร อำนาจเจริญ ฯลฯ ภายในแอ่งโคราชมีแม่น้ำสำคัญผ่าน คือ ลำน้ำมูล – ชี และลำน้ำสาขา ซึ่งก็ไหลลงสู่แม่น้ำโขงทางทิศตะวันออกของภาค

เรื่องเดิมของแหล่งโบราณคดีที่มีคูน้ำ-คันดินล้อมรอบและยุคสมัยทางโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ความรู้เรื่องราวของแหล่งโบราณคดีที่มีคูน้ำ – คันดินล้อมรอบ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้มีการศึกษาค้นคว้ากันอย่างมากต่อเนื่องเป็นเวลากว่าสองทศวรรษเกี่ยวข้องกับเรื่องประวัติศาสตร์ แต่การศึกษาในเรื่องนี้ ก็มักจะทำการศึกษาค้นคว้าจากเรื่องราวที่เป็นตำนาน พงศาวดาร และสนใจเฉพาะประวัติศาสตร์ ราชวงศ์ หรือไม่ก็เป็นเรื่องโบราณสถาน / โบราณศิลปวัตถุ ซึ่งเป็นการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ศิลปะกันเสียเป็นส่วนใหญ่

แต่แหล่งโบราณคดีที่มีคูน้ำ – คันดินล้อมรอบ หรือที่นักวิชาการเรียกว่า “เมืองโบราณ” นั้น ได้มีการศึกษาอย่างเป็นระบบครั้งแรกโดยนักบินอังกฤษ ชื่อ วิลเลียม ฮันท์ (P.D.R. Williams – Hunt) ซึ่งได้ทำการสำรวจหาเมืองโบราณหรือแหล่งโบราณคดีที่มีคูน้ำ – คันดินล้อมรอบ จากภาพถ่ายทางอากาศ จากวิธีการดังกล่าวทำให้พบว่ามียอดของสิ่งก่อสร้างบนผิวดิน (Earthworks) ซึ่งแสดงว่าเป็นเค้าร่องรอยของเมืองโบราณเป็นจำนวนมากกว่า ๒๐๐ แห่ง (Hunt : 1950) โดยเมืองโบราณต่างๆ ที่พบได้ถูกจำแนกออกเป็น ๔ แบบ คือ

๑. แหล่งโบราณคดีค่อนข้างกลมขนาดเล็ก ซึ่งคล้ายกับมีคูน้ำ – คันดิน ล้อมรอบ (วิลเลียม ฮันท์ คิดว่าเป็นเมืองป้องกันตัวขนาดเล็ก)

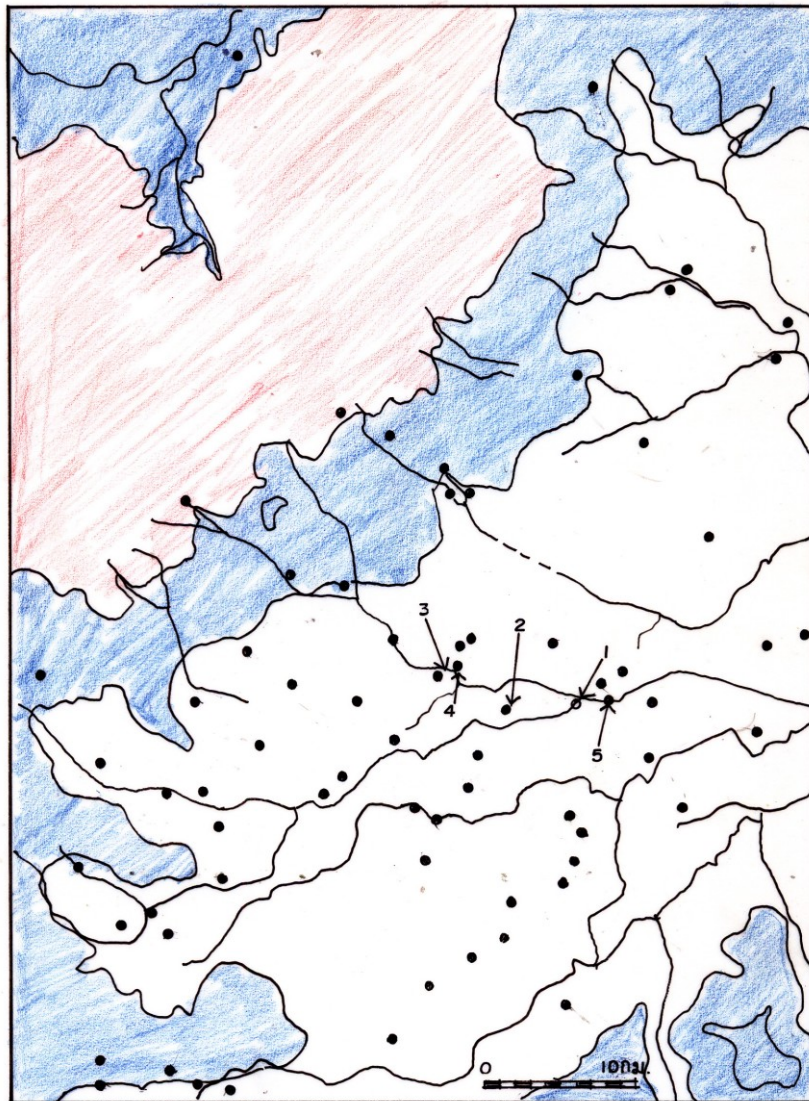
๒. แหล่งโบราณคดีขนาดใหญ่มากคล้ายกับเป็นเมืองศูนย์กลาง (พบ ๔ แห่ง) แหล่งโบราณคดีแบบนี้จะมีช่องว่างระหว่างคันดินชั้นนอกและชั้นในกว้างมาก

๓. แหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่บนเนินหิน (Rock outcrop)

๔. แหล่งโบราณคดีที่มีรูปร่างไม่แน่นอน (อาจมีการก่อสร้างสิ่งก่อสร้างด้วยดินหลายครั้ง)

* นักโบราณคดีชำนาญการพิเศษ

แหล่งโบราณคดีที่มีคูน้ำ – คันดินล้อมรอบลักษณะต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ส่วนมากตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำมูลและชีในบริเวณแอ่งโคราช การศึกษาเรื่องราวของแหล่งโบราณคดีเหล่านี้ได้มีผู้เคยศึกษามาแล้ว ได้แก่ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงศึกษาในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ ควอริช เวลส์ (Quaritch Wales) ในปี พ.ศ. ๒๔๗๙ ซึ่งได้เสนอความคิดเห็นไว้ว่า “การตั้งถิ่นฐานของเมืองเหล่านี้คงเกิดขึ้นก่อนการเข้ามาของอาณาจักรเขมร คือประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖” แต่วิลเลียม ฮันท์ เสนอให้มีการศึกษากันต่อไป โดยเฉพาะนักโบราณคดีจะต้องขุดค้นแหล่งโบราณคดีเพื่อหาข้อข้อมูลและข้อสรุปต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องอายุและพัฒนาการทางสังคม

แผนที่แสดงแหล่งโบราณคดีที่มีคูน้ำ – คันดินล้อมรอบบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล – ชี

● แหล่งโบราณคดีที่มีคูน้ำ – คันดินล้อมรอบ

○ แหล่งโบราณคดี

1. บ้านหลุมข้าว 2. บ้านโนนเมืองเก่า 3. เนินอุโลก 4. บ้านโนนวัด 5. บ้านปราสาท

อำพัน กิจงาม และคณะ (๒๕๓๑) ได้รวบรวมข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดีจากแหล่งโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และได้แบ่งยุคสมัยทางโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตามชั้นความเจริญทางวัฒนธรรม ซึ่งได้แบ่งออกเป็น ๓ สมัยคือ

๑. สังคมล่าสัตว์ (hunting and food gathering society)
๒. สังคมกสิกรรม (village farming society)
๓. สังคมเมือง (urban society)

การแบ่งยุคสมัยข้างต้นนี้เป็นการแบ่งโดยอาศัยการพิจารณาการตั้งถิ่นฐาน การดำรงชีวิต สภาพแวดล้อม พัฒนาการทางเทคโนโลยีและสภาพทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนโบราณในอดีตเป็นหลัก ซึ่งมีรายละเอียดโดยย่อในแต่ละสมัยดังนี้

อีสานยุคสังคมล่าสัตว์ ในยุคนี้ตรงกับสมัยหินเก่าและหินกลาง ตามแนวทศนะเดิม กลุ่มชนน่าจะจะมีขนาดเล็ก ๑๐ - ๑๕ คนและมีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ มีพื้นฐานการดำรงชีวิตอยู่ด้วยการล่าสัตว์และเก็บสะสมอาหารโดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ใกล้ตัว การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนสมัยนี้คงจะมีการตั้งถิ่นฐานในสภาพแวดล้อม ๒ แบบ คือ บริเวณถ้ำและเพิงผา และบริเวณลุ่มแม่น้ำขนาดใหญ่เช่นแม่น้ำโขง เครื่องมือเครื่องใช้ของกลุ่มชนในยุคนี้เป็นเครื่องมือหินกะเทาะอย่างหยาบและเครื่องมือหินกะเทาะหน้าเดียว (แบบโฮบิเนียน) ที่ทำจากหินกรวดแม่น้ำ นอกจากนี้ยังสันนิษฐานว่าควรมีเครื่องมือไม้ด้วยแต่น่าเสียดายที่ไม่พบเครื่องมือที่ทำจากไม้ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะได้ผุพังเสียหายหมด ปัจจุบันนี้เรายังไม่สามารถค้นหาที่อยู่อาศัยของชุมชนในสังคมยุคนี้ได้ แต่จะพบเฉพาะเครื่องมือหินเท่านั้น โดยได้พบบริเวณริมแม่น้ำโขง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย และที่แหล่งนายกองศุน ตำบลดอนตาล อำเภอดอนตาล จังหวัดนครพนม ซึ่งสันนิษฐานว่าแหล่งโบราณคดีทั้งสองน่าจะเป็นสถานที่ผลิตเครื่องมือเท่านั้น ไม่ใช่ที่อยู่อาศัย ส่วนแหล่งที่อยู่อาศัยน่าจะอยู่ในบริเวณที่สูง เช่น บริเวณถ้ำและเพิงผา ส่วนอายุของชุมชนยุคสมัยล่าสัตว์ในภาคอีสาน สันนิษฐานว่าคงจะมีอายุประมาณ ๑๒,๐๐๐ - ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว (อาจจะมีอายุถึงราว ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว)

อีสานยุคสังคมกสิกรรม ในยุคนี้ตรงกับสมัยหินใหม่และโลหะตามความคิดเห็นแต่ก่อน ชุมชนอยู่รวมกันอย่างถาวรอาจมีจำนวนมากถึง ๑๐๐ - ๒๕๐ คน หรือมากกว่านั้นอีก มีความเป็นอยู่โดยการเพาะปลูกโดยเฉพาะข้าว เลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย หมู สุนัข ฯลฯ และการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าเป็นหลัก การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในสังคมกสิกรรมเริ่มแรกได้ตั้งถิ่นฐานในบริเวณตะพักลำนํ้าขั้นต่ำ (low terrace) ใกล้แม่น้ำลำธาร ต่อมาสมัยหลังๆ เมื่อมีความรู้ความสามารถทางเทคโนโลยีที่สูงขึ้นจึงได้มีการขยายตัวของชุมชนออกไปตั้งถิ่นฐานบนตะพักลำนํ้าขั้นกลางและขั้นสูง (middle and high terrace) และที่ราบน้ำท่วมถึง (flood plain)

สภาพสังคมของชุมชนในสมัยนี้มีการแบ่งสรรแรงงานต่างๆ กันเกิดเป็นอาชีพ หรือช่างฝีมือ เช่น การทำภาชนะดินเผา ทอผ้า และโลหะกรรม ซึ่งเริ่มมีสำริดเมื่อประมาณ ๓,๕๐๐ ปีมาแล้ว และเหล็กประมาณ ๒,๔๐๐ ปีมาแล้ว นอกจากนี้ก็น่าจะมีการกำหนดระเบียบของกลุ่มชน ระเบียบพิธีกรรม ความเชื่อทางศาสนา ฯลฯ ซึ่งจะเห็นได้ว่าสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดก็คือ พิธีกรรมในการฝังศพ ซึ่งมีแบบแผนต่างๆ เช่น ลักษณะ

การฝังศพ ทิศทางการฝังศพ และสิ่งของที่ฝังร่วมกับศพ โดยสิ่งของที่ฝังร่วมกับศพนี้พบว่าศพแต่ละหลุมฝังศพจะมีสิ่งของเครื่องใช้และอาหารที่ฝังร่วมกับศพมีจำนวนไม่เท่ากัน ซึ่งอาจจะแสดงให้เห็นถึงการแบ่งระบบชนชั้นเกิดขึ้นแล้วในอีสานยุคนี้

การติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนอื่นๆ ในยุคนี้พบว่ามีมาแล้วนับเป็นพันๆ ปี โดยที่ชุมชนในภาคอีสานนี้มีผลผลิตที่สำคัญ ได้แก่ เกลือสินเธาว์ ซึ่งในอีสานมีแหล่งเกลือขนาดใหญ่ ส่วนของที่ถูกนำมาจากชุมชนอื่นๆ นั้นเท่าที่พบจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีต่างๆ ได้พบ ลูกปัดและกำไลมือที่ทำจากเปลือกหอยทะเล ลูกปัดหินและแก้ว โดยเฉพาะลูกปัดแก้วและหินสีต่างๆ นั้น แสดงให้เห็นว่าช่วงปลายของยุคสังคมกสิกรรมตอนปลายในภาคอีสาน

ชุมชนโบราณในภาคนี้ได้ติดต่อกับชุมชนที่รับวัฒนธรรมอินเดียซึ่งถือได้ว่าการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าเหล่านั้นได้ขยายตัวออกไปนอกประเทศแล้ว

สำหรับอายุของชุมชนในสังคมกรรมในอีสานนั้นประมาณกันว่าน่าจะมีอายุประมาณ ๕,๖๐๐ ปีมาแล้ว และสิ้นสุดลงเมื่อ ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว แต่จากหลักฐานที่พบในปัจจุบันพบว่าน่าจะมีอายุประมาณ ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว และสิ้นสุดลงเมื่อราว ๑,๘๐๐ ปีมาแล้ว

อีสานยุคสังคมเมือง ประมาณ ๒,๐๐๐ – ๑,๘๐๐ ปีมาแล้ว (ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๕ – ๗) ชุมชนในสังคมกรรมบางแห่งได้พัฒนาตนเองขึ้นมาจนมีขนาดใหญ่กว่าชุมชนอื่นๆ ในสมัยนี้มีการก่อสร้างคูน้ำและคันดินล้อมรอบแหล่งที่อยู่อาศัย ซึ่งนับว่าเป็นการเริ่มต้นเข้าสู่ยุคสังคมเมืองของดินแดนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งสาเหตุของการพัฒนานี้คงมาจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ความเจริญทางเทคโนโลยีและการที่ได้ติดต่อกับอารยธรรมที่สูงกว่าภายนอก เช่น อารยธรรมอินเดีย และการรับอารยธรรมที่สูงกว่านี้เป็นไปหลายๆ ด้าน เช่น การติดต่อค้าขาย การรับรู้ทางวิทยาการ และการรับความเชื่อทางศาสนา ได้แก่ ศาสนาพุทธ และพราหมณ์ เข้ามาแทนที่คติการนับถือภูตผี และบรรพบุรุษ ตามคติความเชื่อแบบเดิม อนึ่งมีนักวิชาการตั้งข้อสังเกตว่าในระหว่างระยะเวลาประมาณพุทธศตวรรษที่ ๕ – ๑๕ (ประมาณ ๒,๐๐๐ – ๑,๐๐๐ ปีมาแล้ว) บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยเฉพาะที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลอาจตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าที่สำคัญระหว่างจีนและอินเดีย และได้มีชุมชนขนาดใหญ่ก่อตั้งขึ้นก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๕

การก่อตั้งเมืองต่างๆ (แหล่งโบราณคดีที่มีคูน้ำ – คันดิน ล้อมรอบ) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วจนมีเมืองโบราณแพร่กระจายกันอยู่มากมาย เท่าที่ได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องเมืองโบราณในภาคนี้พบว่าเมืองโบราณอยู่ด้วยกันทั้งสิ้นกว่า ๒๐๐ เมือง และยังพบว่ามีจำนวนหนาแน่นมากในเขตลุ่มน้ำมูลและชี ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ว่าแม่น้ำมูล – ชี เป็นเส้นทางคมนาคมที่สะดวกในการติดต่อค้าขายกับภายนอกและเป็นบริเวณที่เหมาะสมในการตั้งถิ่นฐาน

ความเป็นอยู่ของชุมชนสมัยนี้มีการทำนาเกลือ รู้จักการทำเครื่องมือสำริดและเหล็ก แต่พื้นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดก็คือ การปลูกข้าวและเลี้ยงสัตว์และการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนภายนอกภาคอีสาน คือ พุannon และเจนละ ราวพุทธศตวรรษที่ ๙ – ๑๑ การสร้างชุมชนเมืองก็คงอยู่ในสภาพที่เป็นศูนย์กลางการปกครองตั้งอยู่ท่ามกลางชุมชนเกษตรกรรม ส่วนสภาพสังคมนั้นมีการแบ่งแยกชนชั้นอย่างแน่นอน คือ มีหัวหน้าและลูกบ้าน แต่ต่อมาน่าจะมีผู้นำที่เป็นกษัตริย์ ซึ่งจะเห็นได้ว่าในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๓ เป็นต้นมา มีวัฒนธรรมมอญ (ทวารวดี) และเขมร แพร่เข้ามาในดินแดนแถบนี้

ในช่วงระยะเวลาประมาณ พุทธศตวรรษที่ ๑๓ – ๑๔ ชุมชนในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือน่าจะพัฒนาจากสังคมเมือง (Urban Society) เข้าสู่สังคมรัฐ (State Society) จำนวนเมืองต่างๆ ได้มีความเจริญและมีการขยายตัวขึ้นจนเกิดสงครามรบระหว่างขึ้นหรือขัดแย้งกัน ทำให้จำนวนเมืองลดน้อยลงเกิดเป็นรัฐใหม่ขึ้นมาแทน หลักฐานที่แสดงความเป็นไปได้มาจากจารึกและจดหมายเหตุจีนต่างๆ ที่กล่าวถึงรัฐขนาดใหญ่ ในภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงระยะเวลานี้ เช่น “มุลเทศะ” ในจารึกเกาะแกร์ ประเทศกัมพูชา ที่เชื่อว่าได้แก่บริเวณลุ่มแม่น้ำมูล “ภิมปุระ” ในจารึกออกแก้ว ประเทศกัมพูชา เชื่อว่าได้แก่บริเวณเมืองพิมาย จังหวัดนครราชสีมา “ศรีจินาสะ” หรือ “จามศปุระ” ในจารึกบ่ออิกาที่พบที่จังหวัดนครราชสีมา เชื่อว่าอยู่ในบริเวณอีสานใต้ (แอ่งโคราช)

ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๕ – ๑๘ ดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็รวมเข้ากับอาณาจักรเขมร ซึ่งจะเห็นได้จากในระยะเวลานี้ได้พบโบราณสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลของเขมรอยู่มากมาย หลังจากพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมา อีสานก็อยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรล้านช้างและอยุธยาตามลำดับ จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ได้เกิดกระแสการอพยพครั้งใหญ่อีกครั้งของชาวลาวและเขมร เข้ามาอาศัยอยู่ในภาคอีสาน

หลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นพัฒนาการทางสังคมจากแหล่งโบราณคดีสังคมกรรมและอายุ ของคูน้ำ – คันดิน ทรงกลมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

อำพัน กิจงาม (๒๕๕๓ ก. ๒๕๕๓ ข) ได้แบ่งยุคโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ออกเป็น ๒ สมัย ซึ่งก็ไม่ได้แตกต่างจากการแบ่งยุคทางโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพราะข้อมูลส่วนมากที่นำมาใช้ในการพิจารณานั้น ก็นำมาจากข้อมูลที่พบจากแหล่งโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นส่วนมาก และพบว่ามีสมัยย่อยอีกด้วย ซึ่งอำพัน กิจงาม ได้แบ่งยุคก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยออกเป็น ๒ สมัย โดยใช้เทคโนโลยี ขั้นตอนความเจริญทางสังคม และระยะเวลา ดังนี้

๑. สังคมล่าสัตว์และหาของป่าจากธรรมชาติ แยกเป็นสมัยย่อย คือ

๑.๑ ระยะเวลาที่ ๑ หรือสมัยหินเก่า อยู่ในช่วงอายุ ๔๐๐,๐๐๐ – ๖๐๐,๐๐๐ ถึง ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว

๑.๒ ระยะเวลาที่ ๒ หรือสมัยหินกลางอยู่ในช่วงอายุ ๑๐,๐๐๐ – ๔,๕๐๐ ปีมาแล้ว

๒. สังคมกรรม แยกเป็นสมัยย่อย คือ

๒.๑ ระยะเวลาที่ ๑ หรือสมัยหินใหม่ อยู่ในช่วงอายุ ๔,๕๐๐ – ๓,๕๐๐ ปีมาแล้ว

๒.๒ ระยะเวลาที่ ๒ หรือสมัยสำริด อยู่ในช่วงอายุ ๓,๕๐๐ – ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว

๒.๓ ระยะเวลาที่ ๓ หรือสมัยเหล็ก อยู่ในช่วงอายุ ๒,๕๐๐ – ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว

เหตุที่อำพัน กิจงาม ไม่กล่าวถึงสังคมเมืองในการแบ่งยุคก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ก็เพราะว่าไม่ได้รวมหลักฐานในสมัยประวัติศาสตร์ในการแบ่งยุคก่อนประวัติศาสตร์ไว้ด้วย แต่การแบ่งยุคก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยในครั้งนี้ของอำพัน กิจงาม ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับสมัยย่อย ของสังคมล่าสัตว์และสังคมกรรม ซึ่งผู้เขียนจะใช้ในการพิจารณาเรื่องหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในครั้งนี้

เป็นที่ทราบกันแล้วว่าไม่มีการพบแหล่งโบราณคดีในสังคมล่าสัตว์ในระยะที่ ๑ และ ๒ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากเครื่องหินกะเทาะที่พบบริเวณริมแม่น้ำโขงในจังหวัดเลยและแหล่งนายกองขุน จังหวัดนครพนม แต่จะพบหลักฐานพัฒนาการทางสังคมจากแหล่งโบราณคดีสังคมกรรมระยะที่ ๑ – ๓ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากพื้นที่ต่างๆ กัน ซึ่งได้แก่บริเวณลุ่มแม่น้ำสงครามในแอ่งสกลนคร และบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลและชีในแอ่งโคราช แหล่งโบราณคดีสำคัญที่พบหลักฐานการพัฒนาการทางสังคม มีดังนี้

แหล่งโบราณคดีโนนกทา อยู่ในเขตบริเวณลำน้ำสาขาของแม่น้ำชีตอนบนในเขตจังหวัดขอนแก่น การขุดค้นโดยพาร์คเกอร์ เบเยียร์ และโซลไฮม์ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ และ พ.ศ. ๒๕๑๑ นับว่ามีความสำคัญต่อการศึกษาวิจัยยุคก่อนประวัติศาสตร์ของประเทศไทย เพราะเป็นครั้งแรกที่มีการขุดค้นเป็นบริเวณกว้างและพบหลุมศพสมัยสำริดเป็นจำนวนมาก เบเยียร์ (Bayard : 1984 a) พบว่าแหล่งโบราณคดีโนนกทาอยู่ในสังคมกรรม ระยะที่ ๑ – ๒ และได้แบ่งลำดับความเจริญทางวัฒนธรรมและอายุที่แสดงโบราณคดีโนนกทาดังนี้

๑. **สมัยต้น** อายุประมาณ ๔,๐๐๐ – ๓,๕๐๐ ปีมาแล้ว หลักฐานที่พบได้แก่ ขวานหินขัด ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาลายขีดขีด ลายกดประทับและเชือกทาบ ที่มีแถบข้าวปน ซึ่งแสดงว่ามีการเพาะปลูกข้าวแล้วควบคู่กับการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู วัว สุนัข ฯลฯ การล่าสัตว์ป่า การจับสัตว์น้ำมาเป็นอาหารและแลกเปลี่ยนสินค้าแบบต่างตอบแทน นอกจากนี้ยังได้พบลูกปัดเปลือกหอยในหลุมฝังศพอีกด้วย

โครงกระดูกสัณคัมภีรกรรม ระยะที่ 1 หรือสมัยหินใหม่ที่แหล่งโบราณคดีโนนนกทา จังหวัดขอนแก่น

๒. **สมัยกลาง** อายุประมาณ ๓,๕๐๐ – ๑,๘๐๐ ปีมาแล้ว ในสมัยนี้ได้พบหลักฐานการใช้สำริดอย่างแพร่หลาย เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ที่ทำจากสำริด ฯลฯ แต่ไม่พบหลักฐานการใช้เหล็ก นอกจากนี้ยังพบว่ามีการฝังศพโดยที่บางศพใส่เครื่องประดับทำจากหินอ่อนและเปลือกหอยทะเล หรือสัตว์ทั้งตัว เช่น หมู ฯลฯ เป็นวัตถุอุทิศให้กับผู้ตายด้วย ชุมชนยังมีการดำรงชีวิตด้วยการเพาะปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ และแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนอื่นๆ

๓. **สมัยปลาย** อายุประมาณ ๑,๐๐๐ ปีมาแล้ว เป็นช่วงสมัยประวัติศาสตร์ที่พบการใช้เหล็กทำเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ไม่พบประเพณีการฝังศพของชุมชนสมัยนี้

ประเพณีการฝังศพที่พบจากแหล่งโบราณคดีโนนนกทานี้ ดอน เบเยียร์ (Bayard : 1984 b) ได้ศึกษาและวิเคราะห์แล้วมีความเห็นว่าชุมชนโบราณที่แหล่งโบราณคดีนี้มีกลุ่มคนรวยและจนแล้ว เพราะว่าการใส่สิ่งของร่วมกับหลุมศพนั้น มีสิ่งของไม่เท่ากัน ซึ่งในสมัยต้นจะมีสิ่งของฝังร่วมกับศพไม่มากนัก แต่จะเพิ่มมากขึ้นตามลำดับเวลา

แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำสงครามในแอ่งสกลนคร แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ขุดค้นโดย กอร์แมน และ พิลิฐุ เจริญวงศ์ ซึ่งต่อมา จอยส์ ไวท์ (White : 1997) ได้แบ่งวัฒนธรรมที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงออกเป็น ๓ สมัย ซึ่งอยู่ในสังคมกสิกรรมระยะที่ ๑ – ๓ ดังนี้

๑. สมัยต้น มีอายุประมาณ ๔,๓๐๐ – ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว พบหลุมศพที่มีรูปแบบการฝังแตกต่างกันไป ได้แก่ การฝังศพแบบนอนหงายเหยียดยาว การฝังศพแบบนอนงอเข่า และการฝังศพในภาชนะดินเผาและได้พบวัตถุทิศฝังร่วมกับศพประเภทต่างๆ เช่น ขวานหินขัด ภาชนะดินเผาลายขีดขีด และลายเชือกทาบ กระดุกสัตว์ เครื่องประดับทำจากหินและเปลือกหอยทะเล ชุมชนสมัยนี้น่าจะรู้จักการเพาะปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ จับสัตว์น้ำเป็นอาหารและแลกเปลี่ยนสินค้าแบบตอนแทน

๒. สมัยกลาง มีอายุประมาณ ๓,๐๐๐- ๒,๓๐๐ ปีมาแล้ว พบการใช้เครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องประดับที่จะทำด้วยโลหะสำริดอย่างแพร่หลายในช่วงแรก และพบเครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องประดับที่ทำด้วยโลหะเหล็กในช่วงหลัง นอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนในสมัยนี้มีการฝังศพแบบนอนหงายเหยียดยาวโดยหุบภาชนะดินเผาให้แตกก่อนเพื่อรองศพ และใส่กระดูกสัตว์ลงไป

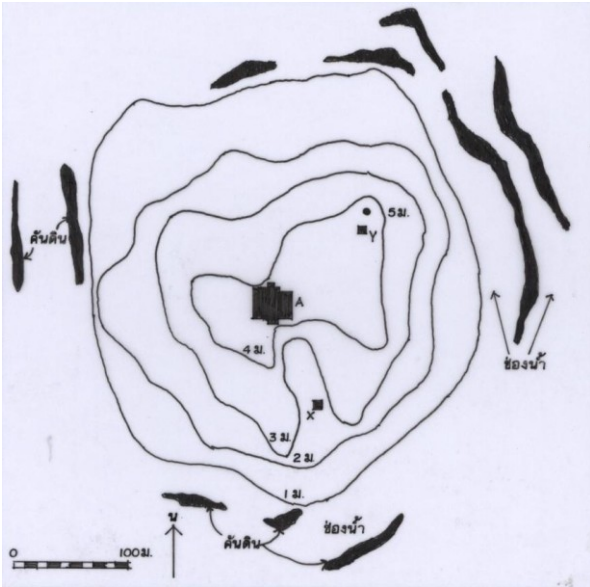
หลุมฝังศพสมัยสังคมกสิกรรม ระยะที่ ๒ (สมัยสำริดระยะต้น) พบว่ามีการใส่สิ่งของลงไปหลุมศพยังไม่มากนัก

๓. สมัยปลาย มีอายุประมาณ ๒,๓๐๐ - ๑,๘๐๐ ปีมาแล้ว พบประเพณีการฝังศพแบบนอนหงายเหยียดยาว และวางภาชนะดินเผาขนาดต่างๆ คลุมทับศพ ซึ่งภาชนะดินเผารูปแบบเด่นที่พบคือการเขียนสีแดงบนพื้นขาวนวลและการเขียนสีแดงบนพื้นแดงอ่อน นอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนสมัยนี้ใช้โลหะเหล็กทำเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ อย่างหลากหลาย แต่ก็พบเครื่องประดับที่ทำด้วยสำริด ลูกปัดหินและแก้วก็พบเช่นกันซึ่งแสดงให้เห็นถึงการค้าขายที่กว้างขวาง

หลุมฝังศพสังคมกสิกรรมระยะที่ ๓ (สมัยเหล็ก)

ประเพณีการฝังศพที่พบจากแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ยังไม่มีการศึกษาวิเคราะห์เรื่องสถานภาพทางสังคมเช่นที่แหล่งโบราณคดีโนนนกทาที่ศึกษาโดย ดอน เบเฮียร์ แต่จากลักษณะการฝังศพที่พบจากแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงที่พบว่าโครงกระดูกทั้งเพศชาย เพศหญิง รวมทั้งเด็กและทารก มีสิ่งของที่ฝังรวมอยู่ด้วย เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยโลหะ กระดูกสัตว์ และเครื่องประดับที่ทำด้วยหินและเปลือกหอยทะเล ไม่เท่ากันซึ่งก็แสดงให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำทางสังคมกล่าวคือ มีกลุ่มคนรวยและคนจน

ผังแสดงหลุมขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านโนนวัดและคันน้ำ - คันดินทรงกลมล้อมรอบแหล่งโบราณคดี

แหล่งโบราณคดีบ้านโนนวัด อยู่ในบริเวณลุ่ม

แม่น้ำมูลตอนบน ในเขตจังหวัดนครราชสีมา แหล่งโบราณคดีแห่งนี้มีคันน้ำ-คันดิน ทรงกลมล้อมรอบ ๓ ชั้น การขุดค้นได้ดำเนินการในพื้นที่เกือบ ๑,๐๐๐ ตารางเมตร โดยเริ่มขุดค้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ผลการขุดค้นได้พบการอยู่อาศัยและประเพณีการฝังศพตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์สังคมกสิกรรมระยะที่ ๑ - ๓ (สมัยหินใหม่ สมัยสำริด และเหล็ก) โดยได้แบ่งสมัยของวัฒนธรรม ออกเป็น ๓ ช่วง

๑. สมัยหินใหม่ตอนปลาย มีอายุประมาณ ๓,๗๐๐ - ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว ได้พบประเพณีการฝังศพหลายรูปแบบ ได้แก่ การฝังศพทารกและผู้ใหญ่ในภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ โครงกระดูกทั้งเพศชายและหญิง ถูกฝังในท่านอนหงายเหยียดยาว มีการวางภาชนะดินเผารูปแบบและลวดลายต่างๆ เช่น ลายขีดขีด ลายเชือกทาบ และลายเขียนสี ลงในหลุมศพ บางหลุมศพได้พบกระดูกลูกหมู และมีเครื่องประดับที่ทำมาจากหอยเบี้ยและขวานหินขัดวางอยู่ในหลุมศพด้วย หอยเบี้ยที่พบเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่มาจากทะเล นอกจากนี้ยังพบโครงกระดูกจำนวน ๑๓ โครง ที่ถูกฝังในท่านอนงอเข้า ซึ่งลักษณะการฝังศพเช่นนี้เป็นที่นิยมของกลุ่มชนที่ยังไม่รู้จักเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์

การฝังศพสมัยกสิกรรม ระยะที่ ๑ (สมัยหินใหม่) ที่มีการฝังศพนอนงอเข้า

๒. สมัยสำริด มีอายุระหว่าง ๓,๐๐๐ – ๒,๔๐๐ ปีมาแล้ว ประเพณีการฝังศพสมัยนี้ปฏิบัติสืบทอดมาจากสมัยหินใหม่ โดยฝังผู้ตายในท่านอนหงายพร้อมใส่สิ่งของเครื่องใช้ และเครื่องประดับที่ทำด้วยสำริด หิน และเปลือกหอยทะเลและกระดูกสัตว์ลงไปในหลุมศพด้วย การฝังศพในสมัยสำริดนี้จะมีการใส่สิ่งของต่างๆ ในหลุมศพนอกจากสมัยหินใหม่ และเมื่อพิจารณาสิ่งของที่ฝังรวมอยู่กับศพที่ฝังในสมัยหินใหม่แล้ว จะเห็นได้ว่าประเพณีการฝังศพในสมัยสำริดเริ่มแสดงถึงความแตกต่างทางด้านสถานะทางสังคมเกิดขึ้นแล้ว

การฝังศพสังคมกสิกรรม ระยะที่ ๒ (สมัยสำริด) พบว่ามีการใส่ภาชนะดินเผาและสิ่งของต่างๆ ร่วมกับศพมาก

๓. สมัยเหล็ก มีอายุประมาณ ๒,๔๐๐ – ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว ช่วงสมัยนี้พบหลักฐานสำคัญคือ ประเพณีการฝังศพที่สืบต่อมาจากสมัยสำริด ที่มีการฝังศพในท่านอนหงายเหยียดยาวและในทิศทางเดียวกัน สิ่งของที่ใส่ร่วมกับศพได้แก่ภาชนะดินเผา รูปแบบต่างๆ เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากโลหะเหล็ก กระดุกสัตว์ ลูกปัดต่างๆ ที่ทำจากแก้ว และหินอะเกต และคาร์เนเลียน นอกจากนี้ยังได้พบศพทารกที่มักฝังในภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ มีฝาปิดมิดชิด

การฝังศพในสังคมกสิกรรมระยะที่ ๓ (สมัยเหล็ก) พบว่ามี การฝังศพเช่นเดียวกับสังคมระยะที่ ๒ แต่สิ่งของที่ใส่ร่วมกับศพ จะเป็นของมีค่ามากขึ้น

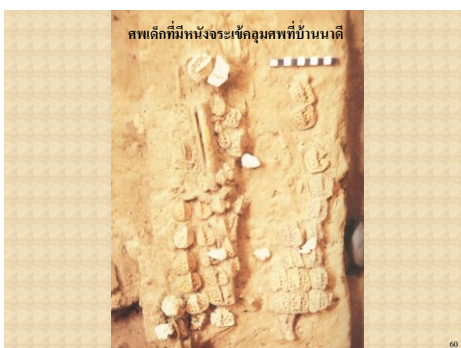
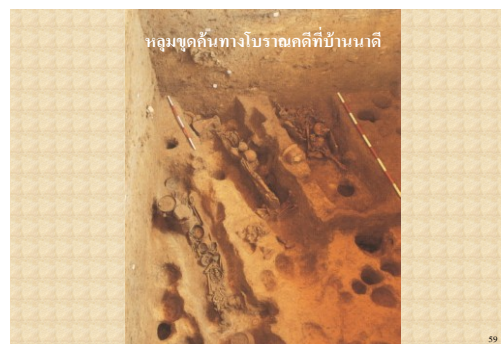
ลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว เป็นสิ่งของมีค่าที่พบในสังคม กสิกรรม ระยะที่ ๓ (สมัยเหล็ก)

ความเป็นอยู่ของชุมชนสังคมกสิกรรม ระยะที่ ๑ – ๓ ที่แหล่งโบราณคดีบ้านโนนวัด มีการเพาะปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ เช่น ควาย วัว หมู สุนัข และไก่ ลำสัตว์ป่านานาชนิด จับสัตว์น้ำ เช่น ปลาและหอย นอกจากนี้ยังพบหลักฐานของการค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้าอย่างแพร่หลายในวงกว้าง นอกบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จากการสังเกตการสร้างคูน้ำ – คันดินล้อมรอบแหล่งโบราณคดีบ้านโนนวัดในระหว่างที่ได้ขุดค้นนั้น ไอลอว์ ได้สังเกตผนังชั้นดินจากการขุดบ่อเลี้ยงปลา บริเวณคูน้ำ – คันดิน และพบว่าคูน้ำ – คันดิน ที่แหล่งโบราณคดีบ้านโนนวัด ไม่ใช่ใช้วิธีการขุดคันให้เป็นคูน้ำและนำดินมาสร้างคันดิน แต่จะใช้วิธีการขุดผิวหน้าดินแล้วนำดินมาสร้างคันดิน ซึ่งไอลอว์คิดว่าน่าจะเป็นวิธีการกักเก็บน้ำเพื่อการเพาะปลูกข้าวเมื่อต้องการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูก ซึ่งลักษณะการสร้างคูน้ำ – คันดิน ลักษณะนี้เกิดขึ้นที่แหล่งโบราณคดีในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล-ชี เป็นจำนวนมาก ส่วนเรื่องอายุนั้นไอลอว์ (Higham : 2012) ได้ส่งตัวอย่างเปลือกหอยน้ำและถ่านไปกำหนดอายุซึ่งผลการกำหนดอายุอยู่ในช่วงอายุ ๒,๑๐๐ – ๑,๘๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งก็อยู่ในช่วงสมัยเหล็ก

ส่วนเรื่องการศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยประเพณีการฝังศพจากแหล่งโบราณคดีบ้านโนนวัดนั้น ได้ให้ความกระจ่างอย่างมากเกี่ยวกับสถานะทางสังคม (social stratification) ของชุมชน เพราะได้ขุดค้นในเนื้อที่ที่กว้างขวางอีกทั้งข้อมูลจากประเพณีการฝังศพก็พบมาก โดยได้พบโครงกระดูกมากถึง ๖๔๙ โครง ซึ่งไฮแอม (Higham : 2012) ได้สรุปว่าประเพณีการฝังศพจากแหล่งโบราณคดีบ้านโนนวัดแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของสังคม กล่าวคือมีกลุ่มคนรวยและคนจน ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากการค้าขายในอาณาเขตที่กว้างขวางมากขึ้น โดยสมัยแรกจะพบสิ่งของใส่ในหลุมฝังศพไม่มากนักแต่จะเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับในสมัยสำริดและเหล็ก

แหล่งโบราณคดีบ้านนาดี ตั้งอยู่ในบริเวณแอ่งสกลนคร ห่างจากแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงประมาณ ๓๐ กิโลเมตร (ทางตรง) ขุดค้นโดย อำพัน กิจงาม และ ไฮแอม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓ (Higham and Kijngam : 1984) ซึ่งจากการขุดค้นได้พบชั้นดินวัฒนธรรม ๗ ชั้น แบ่งออกเป็นสมัยสำริดและเหล็ก ซึ่งอยู่ในสังคมกสิกรรม ระยะที่ ๒ และ ๓ กล่าวคือ

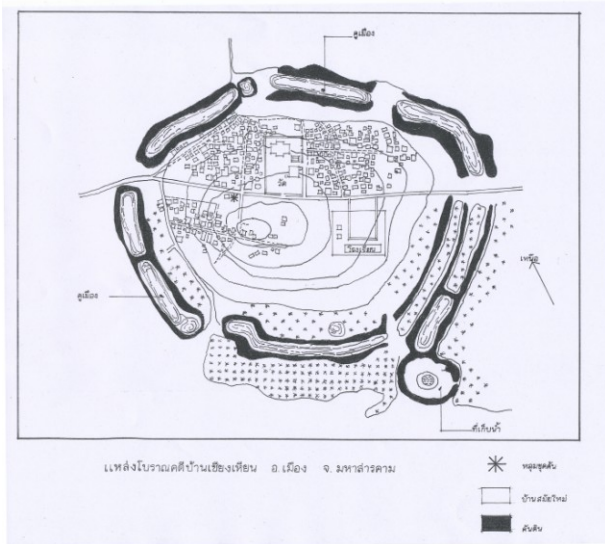
๑. ยุคสำริด มีอายุราว ๓,๐๐๐ – ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว พบว่าชุมชนมีความเป็นอยู่โดยการเพาะปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์และจับสัตว์เป็นอาหาร ส่วนประเพณีการฝังศพพบกระจายเรียงเป็นแถวและเรียงซับซ้อนกัน สิ่งของที่ใส่ลงไป ในหลุมฝังศพมีภาชนะดินเผา กระดุกสัตว์ เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยสำริด เครื่องประดับจำพวกลูกปัดและกำไลข้อมือที่ทำด้วยเปลือกหอยทะเล

การฝังศพในสังคมกสิกรรมระยะที่ ๒ (สมัยสำริด) พบว่าการใส่สิ่งของร่วมกับศพเป็นจำนวนมาก เช่น ภาชนะดินเผา ตุ๊กตาดินเผา กำไลหินอ่อน หนังจะเข้ และเขี้ยวสุนัข

๒. ยุคเหล็ก มีอายุประมาณ ๒,๕๐๐ – ๑,๘๐๐ ปีมาแล้ว ในสมัยนี้ได้พบไหกระดูกเด็ก ๕ ใบ ซึ่งมีการใส่เครื่องมือเหล็ก และลูกปัดแก้วสีน้ำเงินในไหกระดูกด้วย

จากการวิเคราะห์วิจัยประเพณีการฝังศพจากแหล่งโบราณคดีบ้านนาดี (Higham and Kijngam : 1984) พบว่าการใส่สิ่งของลงไปในห้องศพพร้อมกับศพนั้น ไม่จำเพาะแต่ใส่สิ่งของในเพศชายเท่านั้น แต่ยังพบว่าเพศหญิงและเด็กก็มีสิ่งของฝังร่วมอยู่ด้วย แต่บางศพก็ไม่พบ ซึ่งก็แสดงให้เห็นถึงสถานะทางสังคม ที่มีกลุ่มคนรวยและจน

แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงเหียน อยู่ในเขตบริเวณลุ่มแม่น้ำชี ในจังหวัดมหาสารคาม เป็นแหล่งโบราณคดีขนาดใหญ่มีคูน้ำ – คันดินทรงกลมล้อมรอบและมีแหล่งโบราณคดีเล็กล้อมรอบ ซึ่งแน่นอนจะต้องมีการจัดสรรแรงงานเพื่อขุดคูน้ำสร้างคันดิน และที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีก็สามารถควบคุมการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างเมืองเล็กและเมืองใหญ่ได้ดีด้วย การขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงเหียน (Payom Chantaratiyakarn : 1984) ในหลุมขนาด ๒ x ๒ เมตร ลึก ๕ เมตร ได้พบชั้นดิน ๑๑ ชั้น แยกเป็นสมัยประวัติศาสตร์และสมัยก่อนประวัติศาสตร์ (ซึ่งคงเหลือร่องรอย ระยะที่ ๒, ๓ และ ๔)

๑. ชั้นดินที่ ๒ – ๔ เป็นชั้นดินสมัยประวัติศาสตร์ได้พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งและเครื่องเคลือบ ลูกปัดแก้ว ฯลฯ

๒. ชั้นที่ ๕ – ๑๑ เป็นชั้นดินสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน เศษสำริด เศษเหล็ก และหลุมฝังศพ ๖ หลุม ซึ่งบางหลุมจะพบว่ามีลูกปัดเปลือกหอยทะเลและกำไลหินอ่อนฝังรวมอยู่ด้วย ซึ่งก็แสดงให้เห็นถึงการค้าขายติดต่อกับชุมชนภายนอก

จากการกำหนดอายุตัวอย่างถ่านที่เก็บจากชั้นดินปรากฏว่าชั้นดินที่ ๑๑ มีอายุประมาณ ๓,๓๐๐ – ๒,๘๐๐ ปีมาแล้ว และชั้นดินที่ ๕ ซึ่งเป็นชั้นดินก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายต่อกับสมัยประวัติศาสตร์ มีอายุประมาณ ๒,๕๐๐ – ๑,๒๐๐ ปีมาแล้ว

โครงกระดูกหมายเลข ๔ พบลูกปัดเปลือกหอยขนาดเล็กที่บริเวณหน้าอก

โครงกระดูกหมายเลข ๖ พบว่ามีกำไลหินอ่อนสวมที่ข้อมือซ้ายด้วย

ผลจากการวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ พบว่าเศษภาชนะดินเผาที่พบจากชั้นดินที่ ๗ - ๔ มีลักษณะคล้ายกับเศษภาชนะดินเผาที่ขุดได้จากชั้นดินชั้นล่างสุดของคันดิน หรือกำแพงดิน นั่นก็แสดงให้เห็นว่าการขุดคูน้ำ - คันดิน ที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงนี้นั้นน่าจะขุดขึ้นในสมัยเหล็ก ซึ่งอาจจะอยู่ระหว่างช่วง ๒,๕๐๐ - ๑,๖๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งหลักฐานที่พบจากแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ อำพัน กิจงาม (๒๕๕๔) ได้เสนอว่าน่าจะเกิด “สังคมที่มีหัวหน้า” (Chiefdoms or ranked society) ในระหว่างระยะเวลานี้แล้วในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบนในเขตจังหวัดนครราชสีมา สุพจน์ พรหมมาโนช (๒๕๓๔) และนวิรัตน์ มงคลคำวนเขตต์ (๒๕๓๕) ได้ขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ ได้พบชั้นดินทางวัฒนธรรมที่ทับถมกันหนาถึง ๖ เมตร ซึ่งน่าจะอยู่ในสังคมสัทธิกรรม ระยะที่ ๒ - ๓ (สมัยสำริดและเหล็ก) พบหลักฐานการอยู่อาศัยและกิจกรรมของมนุษย์โดยตลอดชั้นดินตั้งแต่ชั้นดินชั้นล่างสุด กล่าวคือ ได้พบหลุมฝังศพสมัยสำริดหลายศพ ฝังเรียงกันเป็นแถว มีภาชนะดินเผา สิ่งของเครื่องใช้ที่ทำด้วยสำริด และเครื่องประดับที่ทำด้วยหินอ่อนและเปลือกหอยทะเลฝังรวมอยู่ด้วย จะมากหรือน้อยคงขึ้นอยู่กับสถานะภาพทางสังคมของศพนั้นๆ ในชั้นดินบนได้พบหลุมศพจำนวนหนึ่งที่มีเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยเหล็กฝังรวมอยู่ด้วย

หลุมขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท แสดงการฝังศพสมัยสำริดหรือสังคมสัทธิกรรม ระยะที่ ๒ มีสิ่งของใส่ลงในหลุมศพหลายอย่าง เช่น ภาชนะดินเผา บางโครงมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยสำริด

การกำหนดอายุที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ไม่ได้ส่งตัวอย่างไปกำหนดอายุโดยทางวิทยาศาสตร์แต่ผู้ขุดค้นเปรียบเทียบกับโบราณวัตถุที่พบกับแหล่งโบราณคดีอื่นๆ ทำให้สันนิษฐานได้ว่าชั้นดินล่างสุดน่าจะมีความอายุประมาณ ๓,๐๐๐ - ๒,๘๐๐ ปีมาแล้ว

แหล่งโบราณคดีบ้านหลุมข้าว อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน ไฮแอม และรัชนี ทศรัตน์ (Higham and Thosarat : 2004) ได้ขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีนี้หลักฐานที่พบแสดงว่าอยู่ในสมัยสังคมสัทธิกรรม ระยะที่ ๒ (สมัยสำริด) ชั้นดินล่างสุด กำหนดอายุได้ ๓,๔๐๐ - ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแรกเริ่มการอยู่อาศัยของชุมชนแห่งนี้ แต่โครงกระดูกที่พบทั้งหมด ๑๑๐ โครงนั้น อยู่ในช่วงอายุ ๓,๐๐๐ - ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว ประเพณีการฝังศพได้ฝังศพเป็นแถวซ้อนทับกันสิ่งของที่ใส่ร่วมกับศพที่พบ ได้แก่ กระดูกสัตว์ ภาชนะดินเผารูปแบบต่างๆ เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยสำริด เครื่องประดับที่ทำด้วยหินอ่อน และเปลือกหอยทะเล นอกจากนี้ยังพบลูกปัดเปลือกหอยทะเลที่ทำเป็นแว่นๆ อีกด้วย

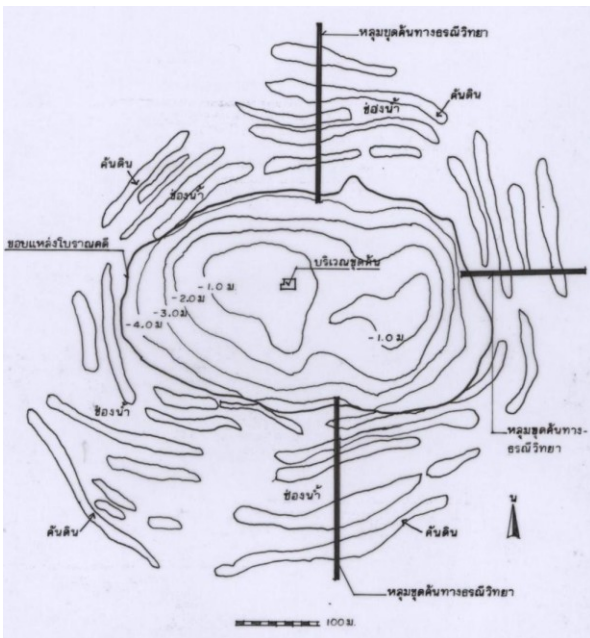
หลุมฝังศพสังคมกลีกรม ระยะที่ ๒ หรือสมัยสำริดที่แหล่งโบราณคดีบ้านหลุมข้าว จังหวัดนครราชสีมา
จะพบว่ามีการวางภาชนะดินเผาทรงกระโถนปากแตรไว้ที่เหนือศีรษะและปลายเท้า

จากการศึกษาวิเคราะห์สถานะภาพทางสังคมของชุมชนสมัยกลีกรม ระยะที่ ๒ (สมัยสำริด) จากแหล่งโบราณคดีบ้านหลุมข้าว ไฮแอม และ โอไรลีย์ (Higham and O'Reilly : 2004) ได้สรุปว่าการใส่สิ่งของลงไปในหลุมศพมากบ้างน้อยบ้างทั้งเพศชาย เพศหญิง และเด็ก ตลอดระยะเวลาหลายร้อยปีแสดงให้เห็นถึงสถานะภาพทางสังคมของชุมชนแห่งนี้ ที่มีความเหลื่อมล้ำทางสังคมเกิดขึ้น นั่นก็คือมีกลุ่มคนรวยและจนแล้ว

แหล่งโบราณคดีโนนเมืองเก่า อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน มีคูน้ำ - คันดินทรงกลมล้อมรอบแหล่งโบราณคดี ดู โกลด์ โอไรลีย์ (O'Reilly : 2007) ได้ขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีนี้และได้พบหลุมศพสมัยเหล็ก (สังคมกลีกรม ระยะที่ ๓) จำนวน ๙ หลุม บางหลุมศพสวมต่างหูสำริด มีลูกปัดทำจากแก้ว หินอะเกตและคาร์เนเลียน และมีภาชนะดินเผาแบบพิมายดำฝังรวมอยู่ด้วย การพบลูกปัดที่ทำจากแก้วและหินมีค่าเช่น อะเกตและคาร์เนเลียน ได้แสดงให้เห็นถึงการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าในดินแดนที่กว้างขวางในสมัยเหล็ก (สังคมกลีกรม ระยะที่ ๓)

ผลการกำหนดอายุจากตัวอย่างถ่าน โดยวิธีทางวิทยาศาสตร์ ดู โกลด์ โอไรลีย์ ได้ส่งตัวอย่างไปที่มหาวิทยาลัยไวคาโต ในประเทศนิวซีแลนด์ ซึ่งผลการกำหนดสมัยเหล็กที่แหล่งโบราณคดีโนนเมืองเก่าได้อายุประมาณ ๒,๐๐๐ - ๑,๖๐๐ ปีมาแล้ว แต่การเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานแรกเริ่มคงจะเริ่มเมื่อราว ๒,๐๕๐ ปีมาแล้ว ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่าการขุดคูน้ำคันดินที่แหล่งโบราณคดีโนนเมืองเก่านั้นจะสร้างขึ้นในสมัยเหล็ก อายุประมาณ ๒,๐๕๐ - ๑,๖๐๐ ปีมาแล้ว

แหล่งโบราณคดีเนินอุโลก ลักษณะเป็นเนินดินใหญ่ อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน จังหวัดนครราชสีมา มีคูน้ำ - คันดินทรงกลมล้อมรอบหลายชั้น ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๔๐ - ๒๕๔๑ ไฮแอม (Higham : 2007) ได้ทำการขุดค้นและได้พบโครงกระดูกจำนวนมากถึง ๑๒๕ โครง และพบว่าอยู่ในสมัยเหล็ก (สังคมกลีกรม ระยะที่ ๓) ทั้งสิ้น แบ่งออกเป็น ๕ สมัยย่อย ซึ่งพบอยู่ระดับความลึกตั้งแต่ ๖๕ เซนติเมตรจนถึงระดับ ๕ เมตร จากตัวอย่างถ่าน ๑๕ ตัวอย่างที่นำไปกำหนดอายุโดยทางวิทยาศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยไวคาโต ประเทศนิวซีแลนด์ พบว่าการฝังศพสมัยแรกมีอายุอยู่ในราว ๒,๒๐๐ - ๒,๑๐๐ ปีมาแล้ว และหลุมศพสมัยที่ ๕ น่าจะมีอายุประมาณ ๑,๗๐๐ ปีมาแล้ว

ผังแสดงบริเวณที่ขุดค้นแหล่งโบราณคดีเนินอุโลก และคูน้ำ-คันดินทรงกลมล้อมรอบแหล่งโบราณคดี

ไฮแอ้ม ได้สรุปว่าชุมชนที่แหล่งโบราณคดีเนินอุโลกมีเศรษฐกิจหลักคือการเพาะปลูกข้าว และการเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย หมู และสุนัข แต่ก็มีการค้าสัตว์และจับสัตว์น้ำเป็นอาหารอยู่เช่นกัน ส่วนเรื่องเกี่ยวกับสถานะทางสังคมของชุมชนแห่งนี้ซึ่งจากการศึกษาวิเคราะห์วิจัย ไฮแอ้มพบว่าการฝังศพทั้ง ๕ สมัยมีสิ่งของที่ใส่รวมกับศพอย่างหลากหลาย เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องประดับ ที่ทำด้วยเหล็ก สำริด แก้ว และหินมีค่าเช่นอาเกต คาร์เนเลียน กระจกสัตว์ และภาชนะดินเผา นอกจากนี้ยังพบ ลูกปัดทองในหลุมฝังศพอีกด้วย การพบสิ่งของต่างๆ ที่มีใช้ผลิตผลในท้องถิ่นมากบ้างน้อยบ้างในหลุมศพและไม่จำกัดเฉพาะเพศ แสดงให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำทางสถานะภาพทาง

โครงกระดูกสมัยเหล็ก ที่แหล่งโบราณคดีเนินอุโลก
อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา
ที่แขนและที่เอว มีกำไลแขนและห่วงเอวทำด้วยสำริด

โครงกระดูกสมัยเหล็กตอนปลายที่แหล่งโบราณคดีเนินอุโลก
ได้พบเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยเหล็กฝังรวมอยู่ด้วย

สังคมอย่างเห็นได้ชัดคือมีกลุ่มคนรวยและจนในสมัยนี้และยังแสดงให้เห็นถึงการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าในวงกว้างอีกด้วย
ผลการกำหนดอายุคูน้ำ - คันดิน ทรงกลมที่ล้อมรอบแหล่งโบราณคดีได้ค่าอายุประมาณ ๒,๑๐๐ - ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว

แหล่งโบราณคดีโนนเมือง อยู่ในเขตที่ลุ่มลำนํ้าสาขาของแม่น้ำชี จังหวัดขอนแก่น มีคูน้ำ-คันดินทรงกลมล้อมรอบ จากการขุดค้น กษมา เกาไศยานนท์ (๒๕๓๕) พบว่าชุมชนแรกเริ่มที่แหล่งโบราณคดีโนนเมืองเป็นชุมชนสมัยเหล็ก (สังคมกสิกรรม ระยะที่ ๓) และมีการอยู่อาศัยเรื่อยมาจนถึงสมัยทวารวดี ในสมัยนี้ได้พบหลุมฝังศพ ๑๔ หลุม มีภาชนะดินเผาทุบให้แตกแล้วปูรองศพ ภาชนะดินเผาที่สมบูรณ์มีกวางปลายเท้า เครื่องประดับที่พบมีลูกปัดแก้ว กำไลข้อมือสำริด กำไลเปลือกหอยทะเล ฯลฯ เครื่องมือที่ฝังร่วมกับศพมีใบมีด เสียม เคียวที่ทำด้วยเหล็ก นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใส่กระดูกสัตว์ให้กับผู้ตายด้วย

กษมา เกาไศยานนท์ (๒๕๓๕) ได้แบ่งอายุสมัยที่แหล่งโบราณคดีโนนเมืองออกเป็น ๔ สมัย สมัยแรกมีอายุราว ๒,๘๐๐ – ๒,๔๐๐ ปีมาแล้ว จัดเป็นชุมชนสมัยเหล็ก (อายุของชุมชนสมัยนี้อาจจะมากไป ๔๐๐ – ๕๐๐ ปี) พบเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยเหล็ก เช่น มีด เสียม กำไลสำริด กำไลเปลือกหอยทะเล สมัยที่ ๒ มีอายุ ๒,๑๕๕ – ๑,๗๘๐ ปีมาแล้ว มีลักษณะต่อเนื่องมาจากสมัยแรก การฝังศพมีลักษณะเหมือนกับสมัยแรก (น่าจะยังคงเป็นสมัยเหล็ก) สมัยที่ ๓ เป็นสมัยประวัติศาสตร์ ซึ่งพบหลักฐานเกี่ยวกับชุมชนสมัยทวารวดี กำหนดอายุได้ราว ๑,๖๕๕ – ๑,๔๐๐ ปีมาแล้ว สมัยสุดท้ายมีหลักฐานของการเข้ามาของอารยธรรมเขมร ซึ่งมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่

๑๖ – ๑๗

เป็นที่น่าเสียดายที่ไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับสถานะทางสังคมทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะมีการขุดค้นในเนื้อที่จำกัดและโครงกระดูกที่พบก็มีเพียง ๑๔ โครงเท่านั้น อย่างไรก็ตามจากหลักฐานจากแหล่งโบราณคดีอื่นๆ ที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า การขุดคูน้ำ – คันดิน ทรงกลมที่แหล่งโบราณคดีโนนเมือง น่าจะขุดขึ้นในสมัยเหล็ก (สังคมกสิกรรม ระยะที่ ๓)

สังคมที่มีหัวหน้าและการสร้างคูน้ำ – คันดินทรงกลมล้อมรอบแหล่งโบราณคดีเกิดขึ้นเมื่อใดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวกับการพัฒนาทางสังคมและอายุของการสร้างคูน้ำ – คันดิน ทรงกลมล้อมรอบแหล่งโบราณคดีที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้มองเห็นพัฒนาการทางสังคมจากประเพณีการฝังศพที่มีระเบียบแบบแผนมากขึ้นตามลำดับระยะเวลาและการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าในวงที่กว้างมากขึ้น

อำพัน กิจงาม (๒๕๕๔) ได้ศึกษาเรื่องการพิจารณาสังคมที่มีหัวหน้าจากหลักฐานทางโบราณคดี โดยอ้างบทความของ พิบพิฑ และ คุส (Pebbles and Kus) ที่กล่าวถึงโครงสร้างของสังคม (Social Structure) โดยเฉพาะเรื่องลำดับชั้นทางสังคม (Social Stratification) ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ชั้นคือ

๑. Egalitarian Society เป็นสังคมที่ไม่มีระบบหัวหน้า ความเป็นอยู่ของชุมชนในสังคมลักษณะเช่นนี้ จะมีการดำรงชีวิตด้วยการล่าสัตว์ เก็บของป่า และดักสัตว์

๒. Chiefdoms or ranked society หรือสังคมที่มีหัวหน้า สังคมลักษณะเช่นนี้มีหัวหน้าปกครองหรือชุมชนที่มีระบบการปกครอง ๒ ระดับ คือ หัวหน้าและลูกบ้าน ลักษณะความเป็นอยู่ของชุมชนในสังคม มีการเพาะปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ ค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนอื่นๆ การจัดสรรแรงงาน ช่างอาชีพเฉพาะ ฯลฯ

๓. State society หรือสังคมนรัฐ สังคมมีลำดับชั้น ๓ ชั้น คือ เจ้าเมืองหรือกษัตริย์ หัวหน้า และลูกบ้าน สังคมมีความซับซ้อนมากกว่าสังคมที่กล่าวมาข้างต้น เจ้าเมืองหรือกษัตริย์เป็นผู้วางระเบียบและควบคุมสังคมในอาณาบริเวณที่กว้างใหญ่ นอกจากนี้ยังมีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าทั้งภายในและภายนอกที่กว้างไกล แต่ก็มีมีการเพาะปลูกข้าวแต่กว้างขวางกว่าแต่ก่อนมาก

พิบเบิล และคัส (Pebbler และ Kus : 1977) นักโบราณคดีชาวอเมริกันได้เสนอว่า “สังคมที่มีหัวหน้า (Chiefdoms หรือ ranked society) นั้นโดยปกติแล้วจะมีระเบียบของสังคมที่ซับซ้อน มีผลผลิตและความหนาแน่นของประชากรเพิ่มขึ้น ยิ่งกว่านี้แล้วหัวหน้ายังเป็นผู้ควบคุมสถาบันต่างๆ ในสังคม ซึ่งสถาบันเหล่านี้มีอำนาจเหนือบุคคล ผลผลิต และสถานการณ์ต่างๆ” นอกจากนี้พิบเบิลและคัส (Pebbles and Kus) ยังได้เสนอเพิ่มเติมอีกว่า “สังคมที่มีหัวหน้านั้น หัวหน้าจะมีตำแหน่งของสถานภาพที่สูงเกินกว่าบุคคลทั้งหลายจะได้รับ การเข้าถึงสถานภาพที่สูงในสังคมเช่นนี้ไม่จำกัดเฉพาะเพศ วัย คุณสมบัติหรือการกระทำ แต่รวมถึงสถานภาพจากวงศ์ตระกูลที่ได้รับการยกย่องจากบุคคลภายนอก ดังนั้นหัวหน้าและครอบครัวในระบบสังคมเช่นนี้จึงอยู่เหนือสุดในสังคม”

เหตุใดสังคมที่มีหัวหน้า (Chiefdoms or ranked society) จึงเกิดขึ้น ซึ่งนักมานุษยวิทยาได้เสนอเหตุผลที่น่าจะเป็นไปได้สำหรับสังคมที่มีหัวหน้าปกครองนั้นก็คือ “การมีเศรษฐกิจแบบการค้าขายแลกเปลี่ยน ซึ่งจะสังเกตได้ว่าการเปลี่ยนแปลงจากสังคมแบบแรก (egalitarian society) มาเป็นแบบที่ ๒ หรือสังคมที่มีหัวหน้า (Chiefdoms) นั้นได้เปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจคือการแลกเปลี่ยนสิ่งของซึ่งกันและกันแบบตอบแทน มาเป็นการแลกเปลี่ยนแบบค้าขายในวงกว้าง ซึ่งการแลกเปลี่ยนค้าขายนี้ก็ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี ผลผลิตเครือข่าย และความหนาแน่นของประชากร”

สังคมที่มีหัวหน้า (Chiefdoms) เกิดขึ้นเมื่อใดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งอำพัน กิจงาม (๒๕๕๔) ได้กล่าวว่าหลักฐานทางโบราณคดีที่จะใช้มาพิจารณาและตรวจสอบสังคมที่มีหัวหน้านั้น พิบเบิล และ คัส (Pebbles and Kus : 1997) ได้เสนอไว้ ๕ ประการดังนี้

๑. จะต้องมียุคแห่งโบราณคดีใหญ่เป็นศูนย์กลาง และมีแหล่งโบราณคดีเล็ก ซึ่งมีอายุร่วมสมัยกันล้อมรอบ (site hierarchy) หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “เมืองหลักและบริวาร”

๒. ความเหมาะสมของสภาพที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางและแหล่งโบราณคดีเล็กล้อมรอบ

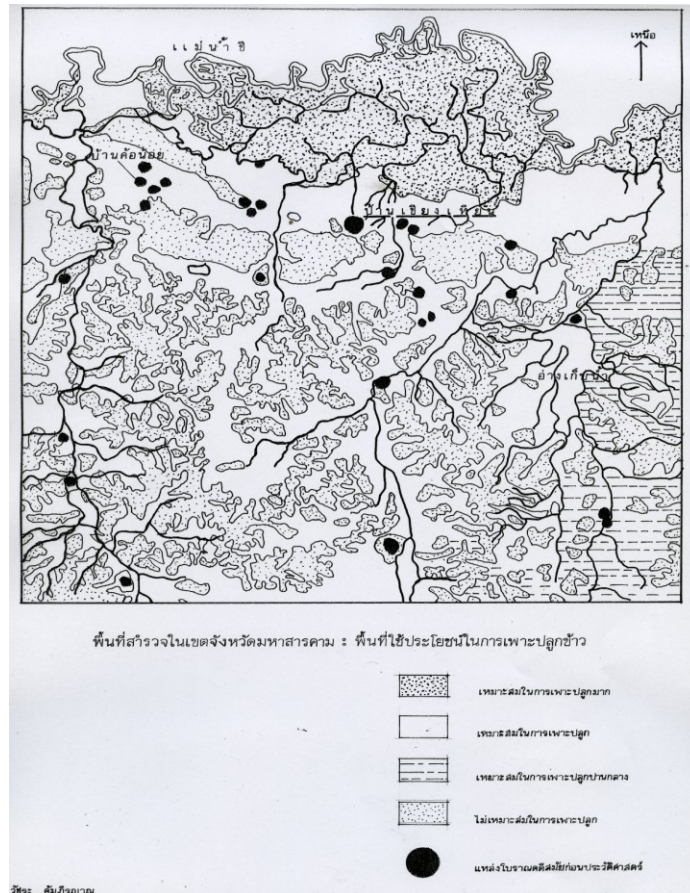
๓. จะต้องมียุคหลักฐานเกี่ยวกับฐานะของบุคคลในสังคมนั้นโดยพิจารณาจากประเพณีการฝังศพ

๔. จะต้องมียุคผู้เชี่ยวชาญพิเศษในแต่ละเรื่อง เช่น ช่างปั้นหม้อ ช่างทำโลหะ เป็นต้น

๕. จะต้องมีการจัดสรรแรงงาน ได้แก่ การจัดสรรแรงงานเพื่อการขุดคุ้ยน้ำ – คันดิน ล้อมรอบแหล่งโบราณคดี

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีสังคมกสิกรรม ระยะที่ ๑ ๒ และ ๓ (สมัยหินใหม่ สมัยสำริด และสมัยเหล็ก) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ได้แก่ แหล่งโบราณคดีโนนนกทา แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง แหล่งโบราณคดีบ้านโนนวัด แหล่งโบราณคดีบ้านนาดี แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงเหียน แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท แหล่งโบราณคดีบ้านหลุมข้าว แหล่งโบราณคดีโนนเมืองเก่า แหล่งโบราณคดีโนนอุโลก แหล่งโบราณคดีโนนเมือง เป็นต้น แสดงให้เห็นว่ากลุ่มชนสังคมกสิกรรม ระยะที่ ๑ – ๓ บนพื้นราบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีความเป็นอยู่โดยการเพาะปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ จับสัตว์น้ำเป็นอาหารและมีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนอื่นๆ ซึ่งเมื่อนำหลักฐานทางโบราณคดีที่เสนอโดยพิบเบิลและคัส มาพิจารณาแล้ว จะพบเพียงบางข้อเท่านั้นที่พบว่าได้พบชัดเจนแต่ไม่ครบทั้ง ๕ ประการที่กล่าวมา เช่น ประเพณีการฝังศพของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ได้พบว่าการฝังศพเริ่มมีระเบียบในสมัยหินใหม่และมีระเบียบแบบแผนมากขึ้นในสมัยสำริดและสมัยเหล็ก การฝังสิ่งของลงไปหลุมร่วมกับศพไม่จำเพาะแต่ฝังลงไปในเพศชายเท่านั้น แต่ยังพบว่าเพศหญิงและเด็กก็มีสิ่งของฝังรวมอยู่ด้วย และการที่พบว่าสิ่งของที่พบฝังร่วมกับศพมีความแตกต่างและมากน้อยไม่เท่ากันในบริเวณฝังศพ ๒ บริเวณ ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่าจะต้องมีกลุ่มคนรวยและจน หรือความไม่เท่าเทียมกันในสังคม

เกิดขึ้นแล้ว มีแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงเหียนเท่านั้นที่ อำเภอ กิจงาม (๒๕๕๔) พบว่าน่าจะมีหลักฐานทั้ง ๕ ประการ ดังที่พิบูลและคุส เสนอไว้ว่าควรเป็น “สังคมที่มีหัวหน้า” (Chiefdom or ranked society)

จากการกำหนดอายุโดยทางวิทยาศาสตร์ของแหล่งโบราณคดีสังคมสิกรรมระยะที่ ๑ - ๓ ที่มีคูน้ำ - คันดินล้อมรอบ และไม่มีคูน้ำ - คันดินล้อมรอบ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ทราบว่าแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สังคมสิกรรม ระยะที่ ๑ ๒ และ ๓ (สมัยหินใหม่ สมัยสำริด และสมัยเหล็ก) มีพัฒนาการทางสังคมมาตั้งแต่ ๔,๐๐๐ - ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว และเมื่อได้ศึกษาลำดับขั้นทางสังคมแล้ว จะพบว่า “สังคมก่อนที่จะมีหัวหน้า” (Weakly ranked society) น่าจะเกิดขึ้นเมื่อประมาณ ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว และ “สังคมที่มีหัวหน้า” (Chiefdom or ranked society) น่าจะเกิดขึ้นสมัยเหล็ก อายุประมาณ ๒,๕๐๐ - ๑,๘๐๐ ปีมาแล้ว (อำเภอ กิจงาม : ๒๕๕๔) ซึ่งก็หมายความว่าคูน้ำ - คันดินทรงกลมที่สร้างล้อมรอบแหล่งโบราณคดีขนาดใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงน่าจะสร้างขึ้นในระหว่างอายุ ๒,๕๐๐ - ๑,๘๐๐ ปีมาแล้ว ในระยะเวลานี้เป็นระยะเวลาที่ชุมชนมีการใช้เครื่องมือเหล็ก มีการเพาะปลูกอย่างกว้างขวางและมีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าในระยะทางไกล

ซึ่งพบหลักฐานจากหลุมฝังศพ เช่น ลูกปัดแก้ว ลูกปัดหินมีค่า และลูกปัดทองคำ แต่ในขณะนี้เรายังไม่พบหลุมศพที่แสดงให้เห็นถึงบุคคลระดับหัวหน้าซึ่งมีการขุดค้นในอนาคตคงจะทำให้ข้อเสนองานชิ้นนี้กระจ่างขึ้นกว่านี้

หลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับ “รัฐ” ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตามที่ อ่ำพัน กิจงาม (๒๕๕๔) ได้เสนอว่า “สังคมที่มีหัวหน้า” (Chiefdoms or ranked society) ที่มีการปกครอง ๒ ระดับน่าจะเกิดขึ้น “สมัยเหล็ก” ประมาณอายุ ๒,๕๐๐ – ๑,๘๐๐ ปีมาแล้ว ส่วน “สังคมรัฐ” ที่มีการปกครอง ๓ ระดับ น่าจะเกิดหลัง ๑,๘๐๐ ปีมาแล้วนั้น ไฮแอม (Higham : 2012) ก็ได้เสนอว่าสังคมที่มีหัวหน้า (Chiefdoms or ranked society) น่าจะในระยะเวลา ๔๐๐ – ๖๐๐ AD (๑,๖๐๐ – ๑,๔๐๐ ปีมาแล้ว) ส่วน “สังคมรัฐเริ่มแรก” ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็น่าจะเกิดขึ้นแล้วในระยะหลังจากนี้เล็กน้อย

การขุดค้นแหล่งโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับสมัยประวัติศาสตร์ (พุทธศตวรรษที่ ๑๑ – ๑๘) ในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะบริเวณแม่น้ำมูล – ชี ได้ดำเนินการกันน้อยมาก ควอริช เวลส์ (Quaritch Wales : 1957) ทำการขุดทดสอบที่เมืองเพชรและทะเลมนชัย แห่งละหลุม ที่เมืองเพชรเป็นแหล่งโบราณคดีขนาดเล็กมีเส้นผ่าศูนย์กลางเนินดินประมาณ ๑๘๐ เมตร มีกำแพงดิน ๓ ชั้น และมีคูน้ำสองชั้นแทรกอยู่ในระหว่างคันดิน

จากการขุดค้นได้พบชั้นดินทางวัฒนธรรม ๒ ชั้น ชั้นดินบนหนาประมาณ ๓๕ เซนติเมตร ส่วนชั้นล่างชั้นดินหนาประมาณ ๑.๕๐ เมตร ในชั้นดินชั้นล่างสุด ควอริช เวลส์ ได้พบเครื่องมือเหล็ก จึงทำให้ ควอริช เวลส์ มีความเห็นว่าชุมชนพวกแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนแถบนี้ ได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียแล้ว ซึ่งรวมไปถึงการรับเอาศาสนา เทคนิโณโลยี และการค้าขาย มาด้วย จากหลักฐานและจารึกที่พบสันนิษฐานได้ว่า แหล่งโบราณคดีนี้คงจะมีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕ – ๑๖

การขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีทะเลมนชัย ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีขนาดใหญ่ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๘๐๐ เมตร และมีคูน้ำ – คันดินทรงกลมล้อมรอบ ๓ ชั้น ได้พบเศษภาชนะดินเผาตลอดชั้นดินที่ลึกถึง ๒ เมตร ควอริช เวลส์ มีความคิดเห็นว่า เศษภาชนะดินเผาที่พบจากแหล่งโบราณคดีนี้ มีความคล้ายคลึงกับเศษภาชนะดินเผาที่พบจากแหล่งโบราณคดีในบริเวณที่ลุ่มภาคกลาง ที่รู้จักกันในชื่อของ “ทวาราวดี”

ดังนั้นการศึกษาเรื่องราวของแหล่งโบราณคดีที่เกี่ยวข้องในสมัยประวัติศาสตร์ในบริเวณที่ราบโคราช จะต้องศึกษาอารยธรรมทวาราวดีด้วยในภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศไทย เพราะอาจจะใช้กำหนดอายุและใช้เป็นข้อมูลเพื่อศึกษาระบบสังคมและการค้าขายติดต่อกับแหล่งโบราณคดีสมัยทวาราวดีที่พบในอีสานได้อีกด้วย แหล่งโบราณคดีสมัยทวาราวดี ที่ได้ทำการขุดค้นแล้วเป็นข้อมูลที่สำคัญ คือ แหล่งโบราณคดี จันเสน ในที่ราบภาคกลาง จังหวัดนครสวรรค์ (Bronson and Dales : 1972) จากการขุดค้นพบว่ามีชั้นวัฒนธรรม ๖ สมัย เริ่มต้นตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายอายุประมาณ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว ในสมัยที่ ๒ อายุประมาณ ๑,๗๘๐ – ๒,๐๐๐ ปีมาแล้วทั้งบรอนสันและเดลส์ สังเกตพบว่ามีเพิ่มขึ้นของประชากร มีการค้าขายติดต่อกับอินเดีย หลักฐานที่พบคือหริ่งช้าง ซึ่งมีลวดลายตามคติทางพุทธศาสนา พอถึงสมัยที่ ๕ (ประมาณ ๑,๐๕๐ – ๑,๔๐๐ ปีมาแล้ว) มีการสร้างอ่างเก็บน้ำและคูน้ำ – คันดินทรงกลมล้อมรอบแหล่งโบราณคดี ภาชนะดินเผาที่พบในสมัยนี้คล้ายคลึงกับภาชนะดินเผาที่พบจากแหล่งโบราณคดีสมัยทวาราวดีที่สำคัญในที่ราบลุ่มภาคกลาง

ยังมีแหล่งโบราณคดีสมัยทวาราวดีที่สำคัญในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่ นครปฐม และอู่ทอง ซึ่งแหล่งโบราณคดีทั้งสองนี้พบว่ามีหลักฐานที่สำคัญมากที่แสดงให้เห็นถึงการรับเอาพุทธศาสนาและการปกครองโดยชนชั้นสูงเข้ามา นอกจากนี้ยังมีการติดต่อกับค้าขายและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับอินเดียและชุมชนโบราณอื่นๆ รอบอ่าวไทยอีกด้วย จารึกที่พบที่นครปฐม และอู่ทอง ก็แสดงให้เห็นถึงว่ามีระบบกษัตริย์แล้ว โดยเฉพาะที่นครปฐมได้พบเหรียญทองแดงที่แสดงให้เห็นถึงว่าเป็นของใช้ของชนชั้นสูง (Lyons : 1979)

การติดต่อกับอินเดียสันนิษฐานว่าเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งอาจจะเป็นผลมาจากการขยายตัวทางการค้ากับอินเดีย เพราะที่ราบลุ่มภาคกลางของประเทศไทยนั้น เป็นสถานที่เหมาะสมในการค้าขายและควบคุมเส้นทางจากอินเดีย มาสู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ๓ องค์ แหล่งโบราณคดีที่พบหลักฐานการค้าขายกับอินเดียที่เก่าที่สุด คือ **แหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาเพชร** ซึ่งได้พบลูกปัดแบบอินเดีย ที่ทำด้วยหินอาเกต และคาร์เนเลียน และขามสำริดฝังรวมอยู่กับโครงกระดูก ขามสำริดนั้นมีส่วนผสมของดีบุกสูงมาก (ประมาณ ๒๒ – ๒๕ %) จึงทำให้สันนิษฐานว่าขามสำริดที่พบนี้คงทำขึ้นที่นี่และส่งเป็นสินค้าออกไปสู่อินเดีย (Warangkhan and Seely : 1979) ดังนั้นการค้าขายติดต่อกับอินเดียที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้คงจะมีขึ้นในระหว่าง ๒,๐๐๐– ๑,๘๐๐ ปีมาแล้ว

ภาชนะสำริดสมัยสังคมกสิกรรม ระยะที่ 3 หรือสมัยเหล็กที่แหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาเพชร จังหวัดกาญจนบุรี
มีภาพสลักเป็นผู้นำหญิงแก่ล้าวม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผู้นำหญิงในสมัยนั้น

ที่นี้กลับมาพิจารณาว่าแหล่งโบราณคดีที่มีคูน้ำ - คันดิน ล้อมรอบในบริเวณที่ราบโคราช มีความสัมพันธ์อย่างไรกับแหล่งโบราณคดีขนาดใหญ่สมัยทวารวดีซึ่งจากข้อมูลพัฒนาการทางสังคมจากแหล่งโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นว่าสังคมกสิกรรมระยะที่ ๑ – ๓ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือค่อยๆ มีระบบสังคมที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงจากสังคมก่อนที่มีหัวหน้า (Weakly ranked society) มีระยะเวลาประมาณ ๓,๕๐๐ – ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว มาสู่สังคมที่มีหัวหน้า (Chiefdoms or ranked) มีระยะเวลาประมาณ ๒,๕๐๐ – ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งในระยะเวลานี้มีประเพณีการฝังศพที่มีระเบียบแบบแผนมากขึ้น และมีการใส่สิ่งของลงไปในหลุมศพมากขึ้นตามลำดับเวลา นอกจากนี้ยังมีการขุดคูน้ำ - คันดิน ทรงกลมล้อมรอบแหล่งโบราณคดีอีกด้วย และต่อมาเกิดเป็นสังคมรัฐ (state society) มีอายุหลังจาก ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว โดยมีกษัตริย์หรือผู้นำสูงสุดในสังคม ซึ่งสังคมรัฐนี้จะต้องพิจารณาข้อมูลอื่นๆ อีก ๒ ประเภทคือ

๑. ประวัติศาสตร์ศิลปะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. การศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยจดหมายเหตุจีนที่เกี่ยวข้องกับสังคมรัฐ

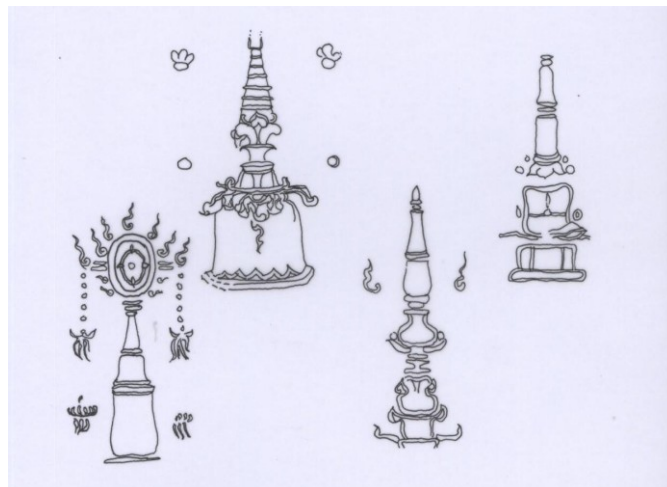
ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล (Diskul : 1977) ได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักฐานที่พบใหม่เกี่ยวกับศิลปะทางพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งขุดค้นได้จากวิหารในแหล่งโบราณคดีกันทรวิชัย ในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ วิหารนี้ตั้งอยู่ตรงกลางของแหล่งโบราณคดีกันทรวิชัยที่มีคูน้ำ - คันดินทรงกลมล้อมรอบ ซึ่งอยู่

ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงเหียน ประมาณ ๒๕ กิโลเมตร หลักฐานที่พบคือ แผ่นเงินที่มีรอยสลักจำนวน ๖๖ แผ่น รอยสลักนี้มีลักษณะลวดลายสลักแบบนูน เป็นภาพของบุคคลที่สำคัญหรือกษัตริย์และเจดีย์ ภาพคนที่ปรากฏบนแผ่นเงินนี้แต่งกายคล้ายกับที่พบในภาพแกะสลักบนเสมาหิน จากแหล่งโบราณคดีเมืองฟ้าแดดสูงยาง และรูปเจดีย์นั้นก็คล้ายกับเจดีย์ในสมัยทวาราวดี ซึ่งศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้กำหนดอายุแผ่นเงินที่พบเหล่านั้นว่าคงจะอยู่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖

รูปสลักนูนบนแผ่นเงิน

รูปด้านซ้าย เป็นรูปเทวดา ส่วนด้านขวาเป็นรูปกษัตริย์หรือผู้นำ ทั้งสองรูปแตกต่างกันตรงที่ลวดลายประกอบ

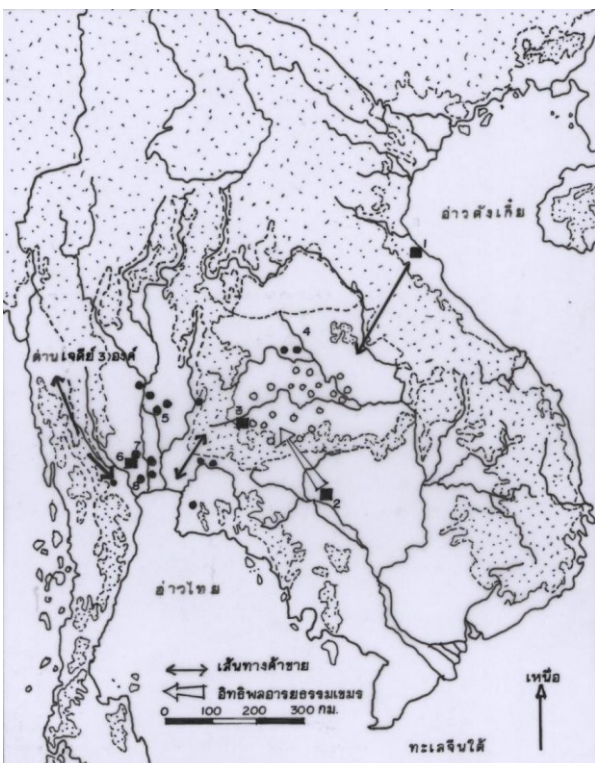
รูปสลักนูนบนแผ่นเงิน รูปเจดีย์สมัยทวาราวดี ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖

จากหลักฐานที่กล่าวมานี้ ชี้ให้เห็นว่าศาสนาพุทธได้แพร่หลายเข้ามาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในระหว่าง พ.ศ. ๑๔๐๐ – ๑๕๐๐ ลักษณะจากศิลปและคำอ่านจารึกก็แสดงให้เห็นว่ามีระบบชนชั้นเกิดขึ้นแล้วในสังคม ในอาณาจักรเขมรซึ่งอยู่ไม่ไกลจากประเทศไทยกลับนิยมลัทธิฮินดูมากกว่า แต่หลักฐานจากทั้งสองแห่งก็แสดงให้เห็นถึงระบอบกษัตริย์เช่นกัน (Wheatley : 1979)

ส่วนเรื่องเกี่ยวกับจดหมายเหตุจีนนั้น สมิธ (Smith : 1979) ได้กล่าวถึงเรื่องราวของคณะทูตจากจดหมายเหตุจีนที่ได้เดินทางมาจากรัฐหรืออาณาจักรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไปยังประเทศจีนว่า ในระหว่าง ๑,๔๐๐ – ๑,๓๕๐ ปีมาแล้วจะมีรัฐประมาณ ๒๐ รัฐ ที่ถูกกล่าวถึงในจดหมายเหตุจีน แต่ว่าในระหว่าง ๑,๓๐๐ – ๑,๒๕๐ ปีมาแล้ว จะเหลือเพียง ๕ รัฐเท่านั้นที่ถูกกล่าวถึงในจดหมายเหตุจีน รัฐ ๒๐ รัฐ ที่กล่าวถึงในตอนแรกนั้นมีเพียง ๑๒ รัฐที่ได้ส่งคณะทูตไปยังประเทศจีนเพียงครั้งเดียว ดังนั้นจึงควรทราบถึงรัฐหรืออาณาจักรบางแห่งในจำนวน ๒๐ รัฐ หรืออาณาจักรเหล่านี้จากจดหมายเหตุจีน เช่น อาณาจักรทวารวดีก็ปรากฏในนามของ “โต – โฮ – โล” (To – Ho – Lo) ส่วนอาณาจักรอื่นๆ ก็ปรากฏอย่างสั้นๆ และไม่ได้ถูกกล่าวถึงอีกเลยในจดหมายเหตุจีน สมิธ (Smith : 1979)

จึงให้ความเห็นว่ารัฐเล็กๆ นั้นจะถูกรัฐที่ใหญ่ที่สุดรวบรวมเข้าไว้เมื่อประมาณ ๑,๓๕๐ – ๑,๑๕๐ ปีมาแล้ว ข้อความที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นสิ่งที่น่าสนใจ เพราะเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับแหล่งโบราณคดีที่มีคูน้ำ - คันดินทรงกลมล้อมรอบที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

นอกจากนี้ สมิธ (Smith : 1979) ยังได้กล่าวถึงเส้นทางที่ถูกบันทึกโดย “เจีย-เตา” (Chia – Tau) เมื่อ ๑,๒๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งในบันทึกได้บอกถึงเส้นทางการค้าระหว่างจีนและอินเดีย ๓ เส้นทางด้วยกัน แต่เส้นทางที่ได้รับความสนใจหรือความเป็นไปได้ก็คือเส้นทางจากเมือง “ฮาตินห์” (Ha – Tinh) บนอ่าวตังเกี๋ย ข้ามภูเขา “แอนนาไมท์” (Annamite) มายังรัฐที่มีชื่อว่า “เวน ทัน” (Wen Tan) จากนั้นก็ลงมาสู่ “ทะเลน้อย” (Small sea) ซึ่งอาจจะเป็น “อ่าวไทย” และสมิธยังได้เสนออีกว่า “เวน ทัน” (Wen Tan) ควรจะตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลและชีนีเอง

○ แหล่งโบราณคดีที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ

● แหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดี

1. ฮาตินห์ 2. นครวัด 3. พิมาย 4. กันทรวิชัย

5. จันทเสน 6. บ้านดอนตาเพชร 7. อุทอง 8. นครปฐม

สรุป

แหล่งโบราณคดีที่มีสิ่งก่อสร้างด้วยดินทรงกลมล้อมรอบหรือคูน้ำ – คันดิน ทรงกลมล้อมรอบ หรือเมืองโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีพัฒนาการจากสังคมกสิกรรม ระยะที่ ๑ ๒ และ ๓ (สมัยหินใหม่ สมัยสำริด และสมัยเหล็ก) ซึ่งมีอายุระหว่าง ๔,๐๐๐ – ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว ขึ้นความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและการพัฒนาการทางสังคมในสังคมกสิกรรม ระยะที่ ๑ ๒ และ ๓ มีดังนี้

๑. สังคมกสิกรรมระยะที่ ๑ (สมัยหินใหม่) มีอายุระหว่าง ๔,๐๐๐ – ๓,๕๐๐ ปีมาแล้ว กลุ่มมีขนาดเล็กประมาณ ๑๐๐ – ๑๕๐ คน อาศัยอยู่ตามพื้นราบใกล้ลำน้ำ มีการเพาะปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ เช่น ควาย วัว สุนัข หมู ไก่ แต่ก็มีการค้าสัตว์และจับสัตว์น้ำ ใช้เครื่องมือหินขัด มีการติดต่อค้าขายกับชุมชนอื่น แต่ก็เป็นแบบการค้าต่างตอบแทน มีประเพณีการฝังศพโดยใส่สิ่งของลงไปหลุมศพแต่ไม่มากนัก

๒. สังคมกสิกรรม ระยะที่ ๒ (สมัยสำริด) มีอายุระหว่าง ๓,๕๐๐ – ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว กลุ่มขยายตัวมากขึ้น (ประมาณ ๒๕๐ คน) อาศัยอยู่ในบริเวณที่ราบใกล้ลำน้ำ มีการเพาะปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์นานาชนิด ดักสัตว์ และจับสัตว์น้ำ แต่ปริมาณลดลง ใช้เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยสำริด การค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนอื่นขยายตัวมากขึ้น มีประเพณีการฝังศพที่เป็นระเบียบแบบแผนและใส่สิ่งของลงไปหลุมศพมากขึ้น

๓. สังคมกสิกรรม ระยะที่ ๓ (สมัยเหล็ก) มีอายุระหว่าง ๒,๕๐๐ – ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว กลุ่มมีขนาดใหญ่ขึ้นมาก ประมาณ ๕๐๐ – ๒,๐๐๐ คน ตั้งถิ่นฐานในบริเวณพื้นที่ที่หลากหลาย เช่น ที่ราบ ที่ราบสูง ที่ราบน้ำท่วมถึง เป็นต้น มีการเพาะปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ การล่าสัตว์นานาชนิด ก็ยังคงมีอยู่บ้าง ส่วนการดักสัตว์และจับสัตว์น้ำ ลดปริมาณลงอย่างมาก หรือไม่พบเลย เครื่องมือเครื่องใช้ทำด้วยเหล็ก (แต่ก็พบว่าใช้เครื่องมือใช้ที่ทำด้วยสำริดโดยเฉพาะเครื่องประดับ) การค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนอื่นๆ ขยายตัวไปไกลมากถึงจีนและอินเดีย ซึ่งได้แก่ การพบลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว มีเกลือสินเธาว์เป็นทรัพยากรที่สำคัญ ประเพณีการฝังศพมีระเบียบแบบแผนมากกว่าสมัยก่อน ได้แก่ ทิศทางการฝังศพ ส่วนการใส่สิ่งของลงไปหลุมศพพบว่ามากขึ้นและยังมีความแตกต่างกันในการฝังศพในบริเวณต่างๆ กัน

เมื่อพิจารณาหลักฐานต่างๆ ที่พบในเรื่องพัฒนาการทางด้านสังคมแล้ว จะมีพัฒนาการเป็นลำดับขั้นคือ

๑. สังคมก่อนที่จะมีหัวหน้า (Weakly ranked society) มีอายุประมาณ ๔,๐๐๐ – ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว มีประเพณีการฝังศพโดยใส่สิ่งของลงไปหลุมศพ มากบ้างน้อยบ้าง ตามฐานะของบุคคลนั้นๆ

๒. สังคมที่มีหัวหน้า (Chiefdoms or ranked society) มีอายุอยู่ในระหว่าง ๒,๕๐๐ – ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว ประเพณีการฝังศพที่เป็นระเบียบแบบแผนมากขึ้น หลุมฝังศพบางหลุมจะมีสิ่งของที่มียาและหายากใส่ในหลุมฝังศพด้วย มีช่างฝีมือเฉพาะและมีการจัดสรรแรงงาน กล่าวโดยสรุปจะมีการปกครอง ๒ ระดับ คือหัวหน้าและลูกบ้าน

๓. สังคมรัฐ (state society) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รัฐแรกเริ่มน่าจะเกิดขึ้นก่อนหรือร่วมสมัยการเข้ามาของอาณาจักรทวารวดี กล่าวคือ น่าจะเกิดขึ้นในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๙ – ๑๑ (ประมาณ ๑,๖๐๐ – ๑,๔๐๐ ปีมาแล้ว) และน่าจะเกิดขึ้นก่อนการเข้ามาของอาณาจักรเขมรซึ่งอาณาจักรเขมรเริ่มแผ่ขยายอำนาจเข้ามาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงหลัง ๑,๐๐๐ ปีมาแล้ว เช่น ในปี พ.ศ. ๑๕๔๕ พระเจ้าสุริยวงศาที่ ๒ ได้รวบรวมบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลเข้าไว้ในอาณาจักรเขมรและสถาปนาพินัยขึ้นเป็นอาณาจักรรอง อนึ่งการเกิดขึ้นของสังคมรัฐนั้น น่าจะมาจากการมีสภาพที่ตั้งที่มีชัยภูมิที่ดี สามารถควบคุมการค้าขายในระยะไกลๆ เป็นปัจจัยหลัก ในเวลานี้อาจจะกล่าวได้ว่าบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล – ชี เป็นบริเวณหนึ่งในหลายๆ บริเวณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีหลักฐานสนับสนุนการเกิดรัฐในระหว่าง ๒,๐๐๐ – ๑,๐๐๐ ปีมาแล้ว แต่อย่างไรก็ตามการศึกษา

เรื่องสังคมที่มีหัวหน้าและสังคมรัฐในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะต้องดำเนินต่อไปในอนาคตเพื่อรวบรวมข้อมูลให้กระจ่างชัด
มากกว่านี้

หนังสืออ้างอิง

เกษมา เกาไศยานนท์ . ๒๕๓๕ . แหล่งโบราณคดีโนนเมือง . วารสารเมืองโบราณ ๑๘ (๓) : ๑๗๒ – ๑๘๖.

นวรรตน์ มงคลคำนวณเขตต์ . ๒๕๓๕ . บ้านปราสาท – แหล่งโบราณคดีอีสานล่าง . กรมศิลปากร .
กรุงเทพฯ

นิติ แสงวัฒน์ . ๒๕๒๔ . การค้นคว้าเรื่องเมืองโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ . นิตยสารกรม
ศิลปากร ปีที่ ๒๕ เล่มที่ ๗ มีนาคม ๒๕๒๔

รณสิทธิ์ แสงสุว . ๒๕๒๑ . ภูมิศาสตร์อีสาน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีอีสาน . วิทยาลัยครู
มหาสารคาม (พิมพ์ดีด).

สุพจน์ พรหมมาโนช . ๒๕๓๔ . ย้อนอดีตทุ่งสัมฤทธิ์ ที่บ้านปราสาท . นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๓๔
เล่มที่ ๓๔ (๖) : ๖ – ๒๑.

อำพัน กิจงาม และคณะ . ๒๕๓๑ . อติอีสาน . โรงพิมพ์การศาสนา . กรุงเทพฯ .

อำพัน กิจงาม ชาลส์ส ไฮแอ้ม และวรชัย วิริยารมภ์ . ๒๕๒๔ . สิ่งก่อสร้างด้วยดินรูปร่างต่างๆ ในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ : มองในทัศนะใหม่ . นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๒๕ เล่มที่ ๑ มีนาคม
๒๕๒๔

อำพัน กิจงาม . ๒๕๕๒ . ผลการวิเคราะห์กระดูกสัตว์ กระดูกปลา และเปลือกหอยในสมัยหินใหม่
จากแหล่งโบราณคดีบ้านโนนวัด . นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๕๒ ฉบับที่ ๓ พ.ค. – มิ.ย.
หน้า ๒๙ – ๔๓ .

อำพัน กิจงาม . ๒๕๕๓ ก. โบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย (พิมพ์ดีด).

อำพัน กิจงาม . ๒๕๕๓ ข. การแบ่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย นิตยสารศิลปากร
ปีที่ ๕๓ ฉบับที่ ๑ ม.ค. – ก.พ. หน้า ๕๔ – ๗๑ .

อำพัน กิจงาม . ๒๕๕๔ . การพิจารณาสังคมที่มีหัวหน้าจากหลักฐานทางโบราณคดี . นิตยสารกรม
ศิลปากร ปีที่ ๕๔ ฉบับที่ ๑ ม.ค. – ก.พ. หน้า ๒๙ – ๓๗.

Bayard, D.T. 1984 a. **A tentative regional phase chronology for Northeast Thailand.** In Bayard , D.T. editor, Southeast Asian Archaeology at the XV Pacific Science Congress , pp. 161– 8. Otago University Studies in Prehistoric Anthropology 16. Dunedin.

Bayard, D.T. 1984 b. **Rank and Wealth at Non Nok Tha : The Mortuary evidence.** Southeast Asia Archaeology at the XV Pacific in Prehistoric Anthropology 16 : 87-128.

Bronson, B. and Dales G., 1972 . **Excavations at Chansen, Thailand 1968 , 1969.** A preliminary report. Asian perspectives 15 (1) : 15 – 46.

Higham, C.F.W. 1977. **The prehistory of the southern Khorat Plateau, with particular reference to Roi-Et province.** In Modern Quaternary, Research in Southeast Asia 3 : 103-142.

Higham , C.F.W. 2007. **The Analysis of the Mortuary Record,** In the Origins of the Civilization of Angkor. Volume two. The Excavation of Noen U-Loke and Non Muang Kho. p.p. 305.-348. Prachachon Co.Ltd. Fine Arts Department. Bangkok

Higham, C.F.W. 2012. **The Origins of Angkor : Conclusions.** In the Origins of the Civilization of Angkor vol. six The excavation of Ban Non Wat Part four : The iron age, summary and conclusion. Unpublished.

Higham , C.F.W. and Kijngam, A. 1984. **Prehistoric Investigations in Northeast Thailand,** British Archaeological Reports, International Series, 231. Oxford.

Higham, C.F.W. and R. Thosarat. 2004. **The Excavation , stratigraphy , spatial , variables and Chronology.** In the Origins of the Civilization of Angkor vol. one. The Excavation of Ban Lum Khao. Interest Company Ltd. Fine Arts Department . Bangkok.

Higham, C.F.W. and O'reilly, D.J.W. 2004. **Social Aspects of the Ban Lum Khao Cemetery.** In the Origins of the Civilization of Angkor vol. one. The Excavation of Ban Lum Khao. Interest Company Ltd. Fine Arts Department . Bangkok.

Hunt P.D.R.W., 1950. **Irregular Earthworks in Eastern Siam : An Air Survey.**

Lyons, E. 1979. **Dvaravati, a consideration of its formative period.** In Early South East Asia, R.B. Smith and W.Watson eds. pp. 352-359 Oxford University Press. Oxford.

O'Reilly, D.J.W. 2007. **The Excavation of Non Muang Kao.** In the Origins of the Civilization of Angkor Vol. Two. The Excavation of Noen U-Loke and Non Muaun Kao. Prachachon Co.Ltd. Fine Arts Department. Bangkok.

Pebbles,C.S. and Kus, S.M. 1977. **Some archaeological correlates of ranked society.** American Antiquity 42 (3) : 421 – 448.

Quaritch – Wales, H.G. 1957. **The Exploration of Sri Deva , an ancient Indian City in Indochina.** An Early Buddhist Civilization in Eastern Siam . Joral Siam Society. XLV P+1,42-60

Smith, R.B. 1979 **Mainland South East Asia in the seventh and eighth centuries.** In Early South East Asia. R.B. Smith and W. Watson eds. pp 443-456. Oxford University press, Oxford.

Subhadradis Diskul, MC. 1979. **The Development of Dvaravati sculture and a recent find from N.E. Thailand.** In Early South East Asia Smith, R.B. and W. Watson eds. pp. 360-370, Oxford University Press. Oxford.

Warangkhan Rajpitak and Seely , N.J. 1979. **The bronze bowls of Ban Don Ta Phet, Thailand : an enigma of prehistoric metallurgy.** World Archaeology 11 (11) 26-31.

Wheatley, P. 1979 **Urban genesis in mainland S.E.Asia.** In Early South East Asia. R.B. Smith and W. Watson eds. pp. 208-303. Oxford University Press, Oxford.

White , J.C. 1997. **A brief note on new dates for the Ban Chiang cultural tradition.** BIPPA 16 : 103-6